

Capitulum 98

5 **Discipulus:** Postquam indagavimus de hereticis laicis an iudicio regum et secularium iudicum absque requisitione prelatorum ecclesie sint subiecti, vertamus stylum ad clericos hereticos, et specialiter ad papam hereticum, an in aliquo casu papa vel alius clericus hereticus per iudicem secularem debeat coherceri, licet iudex secularis super hoc a prelati ecclesie minime fuerit requisitus.

10 **Magister:** Circa hoc sunt opiniones diverse, quarum una est quod de clericis hereticis quibuscunque, laici, nisi per prelatos ecclesie fuerint requisiti, in nullo casu se intromittere debent. Alia est opinio quod laici, deficiente ecclesiastica potestate, de clericis, etiam de papa heretico, possunt diffinitivam proferre sententiam, et executioni eandem sententiam **mandare**. Tertia est quod, deficiente ecclesiastica potestate, laici possunt et debent papam hereticum, et
15 eadem ratione alios clericos hereticos, detinere, et, ne virus sue iniquitatis effundant in alios, prohibere, sed diffinitivam contra ipsum vel ipsos non debent nec possunt proferre sententiam, nec per consequens talem sententiam executioni mandare.

20 **Discipulus:** Pro prima opinione, quam puto veram, allega.

Magister: Hec videtur esse sententia Lucii pape, qui, ut legitur Extra, *De hereticis, c. Ad abolendam*, ait: "statuimus insuper, ut comites, barones, rectores et consules civitatum et aliorum locorum, iuxta commonitionem archiepiscoporum et episcoporum, prestito corporaliter iuramento, promittant,
25

Capitulum 98.22 Extra...23 abolendam] col. 781

Capitulum 98. 3 requisitione] inquisitione Ly 4 hereticos] omitted Ly 6 licet] si Ly sed An | fuerit] fuit Ly 9 quod] nec added Ly | 10 hereticis] nec added Ly | quibuscunque] aliis added Ly 12 etiam] et An 13 mandare] **Esm:** demandare Bb We Ly demandare An Fi | Tertia] opinio added Ly | est] hec added Ly 16 diffinitivam] diffinitiva An 17 talem] omitted Ly 22 legitur] habetur Ly 23 insuper] de hereticis Ly | comites] omitted An 24 commonitionem] monitionem Ly 25 archiepiscoporum et] omitted Bb Fi An We Ly | iuramento] sacramento Bb Fi An We Ly

quod in omnibus predictis fideliter et efficaciter, cum ab eis exinde fuerint
 requisiti, ecclesiam contra hereticos et eorum complices adiuvabunt et studebunt
 bona fide iuxta officium et posse suum ecclesiastica simul et imperiali statuta
 circa ea, que diximus, executioni mandare. Si vero id observare noluerint,
 honore, quem optinent, spolientur et ad alios nullatenus assumantur, eis
 nichilominus excommunicatione ligandis, et terris ipsorum interdicto ecclesie
 supponendis. Civitas autem, que his decretalibus institutis duxerit resistendum,
 vel contra *commonitionem* episcopi punire neglexerit resistentes, aliarum careat
 commercio civitatum, et episcopali se noverit dignitate privandam". Ex quibus
 verbis datur intelligi quod laici et iudices seculares de punitione clericorum se
 intromittere non debent, nisi per prelatos ecclesie fuerint requisiti.

Cui concilium generale sub Innocentio tertio celebratum, ut legitur
 supradicto c. *Excommunicamus*, concordare videtur, in quo sic scribitur:
 "moneantur autem et inducantur, et, si necesse fuerit, per censuram
 ecclesiasticam compellantur seculi potestates, quibuscunque fungantur officiis,
 ut, sicut reputari cupiunt et haberi fideles, ita pro defensione fidei presentent
 publice iuramentum, quod de terris sue iurisdictioni subiectis universos
 hereticos, ab ecclesia denotatos, bona fide pro viribus exterminare studebunt,
 ita, quod amodo, quodocunque quis fuerit in potestatem sive perpetuam sive
 temporalem assumptus, hoc teneatur capitulum iuramento firmare. Si vero
 dominus temporalis, requisitus et monitus ab ecclesia, suam terram purgare
 neglexerit ab heretica feditate, per metropolitanum et ceteros comprovinciales
 episcopos excommunicationis vinculo innodetur etc." Ex quibus verbis datur
 intelligi quod punitio hereticorum non spectat ad laicos nisi fuerint per
 ecclesiam requisiti.

38 c Excommunicamus] col. 788

26 in...predictis] *omitted* Bb Fi An We Ly | exinde] *omitted* Bb Fi An We Ly 27
 requisiti] exquisiti Bb ecclesiam] ecclesia Bb | eorum] horum Ly | et studebunt]
omitted Bb Fi An We Ly 28 iuxta... et] secundum Ly | ecclesiastica...29 mandare]
omitted Bb Fi An We Ly 29 noluerint] nollunt Fi vellent An 30 et] *omitted* Bb Fi
 An | alios] illos Bb Fi An We Ly 31 et] *omitted* Ly | ipsorum] eorum Bb Fi An We Ly
 32 decretalibus] *omitted* Bb Fi An We Ly 33 commonitionem] monitionem Bb An Fi
 Ly 34 noverit] novit An | quibus] his Ly 35 clericorum] hereticorum *added* We 37
 tertio] papa *added* Ly 39 autem] inquit Ly 43 denotatos] dampnatos Bb Fi An We Ly |
 exterminare] extirpare We 44 quis] aliquis Ly | fuerit] *omitted* Bb Fi An We Ly |
 perpetuam] per penam Bb Fi An We per Ly | sive:] potentiam Ly 45 assumptus] fuerit
added Bb Fi An We Ly | capitulum] totum Bb An Fi Ly iuramento] iurando We
 iuramentum An Fi Ly 47 feditate] faditate Bb feritate Ly et ceteros] vel Ly 48 verbis]
omitted Bb Fi An 49 non] nec Bb An Fi

Capitulum 99

Discipulus: Ista michi sufficiunt pro assertione predicta, presertim cum clerici a iurisdictione laicorum sint exempti. Sane, quia opinio secunda et tertia in hoc concordant quod laici, deficiente ecclesiastica potestate, possint papam hereticum, et eadem ratione alios clericos hereticos, detinere, et etiam prohibere ne valeant in alios hereticam effundere pravitatem, de hoc solo, omissis aliis in quibus discrepant opiniones predictae, disserere non postponas.

Magister: Assertionem istam magis intelliges si tibi fuerit declaratum quomodo intelligitur ecclesiasticam posse deficere potestatem.

Discipulus: Dic ergo quomodo hoc debet intelligi.

Magister: Quod papa existente heretico ecclesiastica potestas deficiat quattuor modis potest intelligi, videlicet per impotentiam, per malitiam, per dampnabilem negligentiam, et per ignorantiam. Per impotentiam quidem, si papa hereticus tanta uteretur potentia temporali quod nullus prelatus ecclesie, nec diocesis in qua papa hereticus moraretur nec alius, posset ad brachium recurrere seculare, utpote si omnes prelatos catholicos teneret in vinculis vel modis aliis impediret ne ad seculare volarent auxilium. Alio modo posset ecclesiastica potestas deficere per impotentiam, puta si aliqui prelati catholici impotentes et pauperes requirerent laicos aliquos pro papa heretico coercendo, et illi nollent eos iuvare.

Secundo potest intelligi deficere potestas ecclesiastica per malitiam, puta si omnes prelati ecclesie et clerici pape heretico adhererent, eius errores vel personam pro viribus defendendo.

Tertio posset deficere ecclesiastica potestas per dampnabilem negligentiam, utpote si prelati et clerici qui possent per se, vel invocato auxilio brachii

---

99.2 sufficiunt] sufficient Ly 4 possent] p^m Fi possint We habent Ly 5 etiam] omitted An 6 ne] ut non Ly | effundere] infundere Ly | omissis] omissos Bb An Fi 7 disserere] dicere Ly 8 tibi] omitted Ly 9 intelligitur] intelligant Ly 10 ergo] omitted Ly 11 deficiat] deficere Qo 13 impotentiam] potentiam An 14 temporali] dicitur uno modo added Bb | quod] ut Ly Qo 15 nec] illius added Ly | alius] prelatus vel clericus added Qo | ad...17 auxilium] eum debite coercere Qo 17 posset] potest Ly 18 puta] utpote Qo 21 Secundo] modo added Ly Qo 23 defendendo] defendendam Qo 25 et...qui] omitted Qo | vel] et Bb An Fi omitted Ly

secularis, papam hereticum coercere, et tamen exaltationem fidei nullatenus attendentes, ipsum permetterent libere in suis erroribus remanere.

Quarto potest deficere ecclesiastica potestas per ignorantiam, utpote si prelati ecclesie, saltem multi, qui possent papam hereticum coercere, nescirent ipsum in pravitatem hereticam incidisse.

30

Istis quattuor modis papa existente heretico potest intelligi ecclesiastica potestas deficere.

Discipulus: Intelligo quomodo dicunt ecclesiasticam potestatem posse deficere. Ideo nunc allega pro assertione prefata.

Magister: Quod deficiente ecclesiastica potestate aliquo predictorum modorum laici valeant papam hereticum captivare et, ne pravitate heretica inficiat alios, prohibere, multis modis, tam scilicet aliorum testimoniis quam rationibus, videtur posse probari. Hoc enim glossa dis. 17 c. *Nec licuit*, sententialiter et verbaliter videtur asserere. Ait enim: "ubicunque deficit ecclesiastica potestas semper recurritur ad brachium seculare". Sive ergo deficiat ecclesiastica potestas per impotentiam, sive per malitiam, sive per dampnabilem negligentiam, sive per ignorantiam, coercio pape heretici, ne valeat fideles inficere, ad laicos catholicos pertinebit.

35

40

Item, hec videtur esse sententia Isidoris, qui, ut legitur 23 q. 5 c. *Principes*, ait: "Principes seculi nonnunquam intra ecclesiam potestatis adeptae culmina tenent, ut per eandem potestatem disciplinam ecclesiasticam muniant", ubi dicit glossa in hec verba: "laici habent iurisdictionem multipliciter intra

45

99.38 c...licuit] col.51 39 ubicunque...40 seculare] Gloss, s.v. per seculares, col. 70 44 c...45 Principes¹] col.936 47 ubi...verba] Gloss, s.v. intra ecclesiam, cols. 1344-45

27 attendentes] accusantes Fi An attendentes vel non accusantes Ly | permetterent] permittant Ly | remanere] permanere Qo 28 utpote] puta Qo 30 pravitatem] labem Qo 31 Istis] isti Bb 35 Quod] autem added Qo 36 modorum] imperator principes sive added Qo 37 multis...38 probari] sanctorum testimoniis et rationibus hoc probatur Qo 38 Nec] Non Bb Fi An We Ly Qo 39 videtur asserere] hec asserit manifeste Qo 40 semper...41 potestas] *transposed after* per ignorantiam An | seculare] hec glossa added Qo 41 deficiat] defi^t An 42 sive...ignorantiam] *omitted* Ly | coercio] ce^{ss0-c} Fi coercere An 43 ad] imperatorem sive ad added Qo | catholicos] aliquos Ly *omitted* Bb 44 videtur esse] est Qo | esse] *omitted* An Ly | sententia] beati added Qo | Isidoris] Isidori We 45 Principes] 6 Qo | Principes²...Principes²] Princeps, ait: Princeps Qo | seculi] *omitted* Ly 47 ubi] ut Qo | verba] Ecce added Bb Fi We Qo

ecclesiam. Quandoque in personis ipsis, cum sunt incorrigibiles, ut 32 dis. c.
Eos qui, et infra eadem qu. c. *De Liguribus*. Item, quandoque propter
 50 ambitionem alicuius, ut 79 dis. c. *Si quis pecunia*. Item, cum fidem volunt
 subvertere, ut dis. 8 c. *Quo iure*, et supra eadem c. 1 et dis. 17 c. *Nec licuit*", et
 infra: "Item, cum falsarius est clericus ut Extra, *De crimine falsi*, c. *Ad*
falsariorum. Item cum schisma faciunt clerici et cum contemnunt
 55 excommunicationem, ut infra eadem qu. c. *De Liguribus*. Item, et ubicunque
 ecclesiastica potestas deficit, ut hic. Item cum tributum petunt ab ecclesia, ut
 infra qu. 8 c. *Convenior*". Ex quibus verbis non solum habetur vocaliter sed etiam
 sententialiter quod, ubicunque deficit ecclesiastica potestas, laici habent
 iurisdictionem intra ecclesiam, hoc est super clericos, et per consequens,
 60 deficiente ecclesiastica potestate, sive per impotentiam, sive per malitiam, sive
 per dampnabilem negligentiam, sive per ignorantiam, laici super papam
 hereticum optinent potestatem. Sed etiam ex eisdem verbis colliguntur diverse
 rationes quare papa hereticus ad iurisdictionem pertinet laicorum, quod debet
 intelligi deficiente ecclesiastica potestate.

65 Quarum prima est quia papa hereticus est incorrigibilis. Ex hoc enim quod
 est pertinax debet incorrigibilis reputari. Et ideo, cum omnis incorrigibilis
 debeat coherceri, deficiente ecclesiastica potestate est papa hereticus per laicos
 cohercendus.

Secunda ratio assignatur ambitio. Nam papa hereticus per ambitionem
 occupans apostolicam sedem, ne totus ordo ecclesiasticus confundatur et fides

48 c...49 qui] col. 120 49 c...Liguribus] col. 943 50 c...pecunia] col. 278 51 c¹...iure] col.
 12 | eadem...1] col. 928 (*Circumcelliones*) | c³...licuit] col. 51 52 infra] *ibid.* | c...53
 falsariorum] col. 820 54 c...Liguribus] col. 943 56 c Convenior] col. 959

48 ipsis] *omitted* Ly Qo | 32] 23 Ly 49 Liguribus] legislatoribus Bb Fi An We
 propter] per Qo 50 pecunia] pecuniam Ly Qo 51 ut] *omitted* Ly | supra] 8 Bb Fi q. An
omitted Ly | eadem] eodem Qo | 1] *omitted* Qo | Nec] ubi Ly 52 Item] *omitted* Bb Fi
 An We Ly | Item...53 et] *omitted* Bb Fi An We Qo | ut] et Ly 53 Item] et Ly | clerici]
omitted Ly | contemnunt] contempnit Bb Fi An We Qo 54 eadem] *omitted* Ly q]
omitted Bb Fi An We Ly Qo | Liguribus] luguribus An legislatoribus Bb Fi We Ly
 Item] Et Ly | et] *omitted* Bb Fi An We Ly 55 ecclesiastica] ecclesiasticas Fi Qo | ut
 ...ecclesia] *omitted* Bb Fi An We Qo | ut...57 potestas] *omitted* Bb | Item] et Ly | ut
 ...56 infra] luc^c 1 An Fi 56 8] 10 Fi eadem Bb An | Convenior] hec glossa *added* Qo
 sed etiam] Qo: et Bb Fi An We Ly 57 sententialiter] sed etiam verbaliter *added* Ly 59
 sive...60 negligentiam] *omitted* Ly 61 etiam] et Ly | diverse] diversi^{de} An 64 quod] per
added An 65 Et ideo] etiam Ly | omnis...66 debeat] omnes incorrigibiles
 debeant Ly 68 ratio] *omitted* Bb

catholica periclitetur, deficiente ecclesiastica potestate, coherceri debet per providentiam laicorum. 70

Tertio, propter hoc quod papa hereticus fidem cupit subvertere, potestate ecclesiastica deficiente est per laicos prohibendus.

Quarto, propter hoc quod excommunicationem contempnit, ne excommunicatione cum eo catholici maculentur, per principes seculi, quando ecclesiastica potestas deficit, coherceri debet. 75

Item, Isidorus ubi prius dicit in hec verba: "Ceterum intra ecclesiam potestates necessarie non essent, nisi ut quod non prevalent sacerdotes efficere per doctrine sermonem potestas hoc imperet per discipline terrorem. Sepe per regnum terrenum celeste regnum proficit ut qui intra ecclesiam positi contra fidem et disciplinam agunt rigore principum conterantur, ipsamque disciplinam, quam ecclesie utilitas exercere non prevalet, cervicibus superborum potestas principalis imponat". Ex quibus verbis colligitur evidenter quod, quandocumque circa correptionem eorum qui contra fidem et disciplinam agunt deficit ecclesiastica potestas, tales sunt per principes comprimendi. Si ergo papa est hereticus, et sacerdotes per doctrine sermonem eum non valent vel nolunt corrigere, per potestates publicas comprimi debet. 80 85

Item, Pelagius papa, ut habetur 23 q. 5 c. *Quali*, ait: "Hoc enim et divine et humane leges statuerunt, ut ab ecclesie unitate divisi, et eius pacem iniquissime perturbantes, a secularibus etiam potestatibus comprimantur. Nec quicquam maius est, unde Deo sacrificium possitis offerre, quam si id ordinetis, ut hii, qui in suam et aliorum perniciem debachantur, competenti debeant vigore compesci". Ex quibus verbis evidenter habetur quod, secundum leges divinas, ab ecclesie unitate divisi et eius pacem perturbantes per seculares debent 90

77 ubi prius] col.936 88 c Quali] col. 943

70 coherceri] cohercere Bb An 71 laicorum] laicalem Qo 72 Tertio] tertia Bb Fi An tertia ratio Ly 73 per laicos] a laicis Ly 74 quarto] quia added Qo | propter] quarta Bb Fi An Ly 77 prius] supra Qo 78 potestates] potestatem Bb 79 potestas...imperet] potestates (potestatem Bb) hoc imperent Ly Bb An Fi We Qo | Sepe] enim added Bb An Fi Ly 80 terrenum] omitted Bb 81 conterantur] contendantur Bb An Fi We terreantur Ly 82 superborum] F super horum An Fi We Ly | potestas...83 principalis] omitted Qo 83 imponat] hec Isidorus added Qo quandocumque] quando Ly 85 comprimendi] cohercendi Qo 88 enim] omitted Bb Fi An We Ly Qo 89 et] etiam Bb An Fi Ly | humane] omitted Bb | ecclesie] ecclesiastica An Ly unitate] unitatem Bb 90 etiam] omitted Bb Fi An We Ly Qo | potestatibus] etiam added Ly 91 id] omitted Bb Fi An We Ly Qo 93 compesci] hec ibi added Qo

95 comprimi potestates. Papa autem hereticus ab unitate ecclesie est divisus,
 eiusque pacem iniquissime nititur perturbare, quia, dum fides ecclesie
 corrumpitur et laceratur, vera pax ecclesie perturbatur. Ergo papa hereticus, ubi
 deficeret ecclesiastica potestas, esset per potestates publicas compescendus.

100 **Discipulus:** Que sunt ille leges divine quibus statuitur quod ab ecclesie
 unitate divisi et eius pacem iniquissime perturbantes sunt per potestates publicas
 comprimendi.

105 **Magister:** Respondetur quod ille divine leges specialiter de hereticis
 perturbantibus ecclesiam habentur Deuteronomio 13 et 17. Nam Deuteronomio
 13 non solum sacerdotibus, sed generaliter omnibus, et specialiter in potestate
 constitutis sic precipitur: "Si surrexerit in medio tue prophetes aut qui
 sompnium vidisse se dicat et predixerit signum atque portentum et evenerit quod
 locutus est et dixerit tibi 'eamus et sequamur deos alienos' quos ignoras 'et
 serviamus eis' non audies verba prophete illius aut sompniatoris quia temptat
 110 vos Dominus Deus vester ut palam fiat utrum diligatis eum aut non in toto corde
 et in tota anima vestra". Et post: "Propheta autem ille aut factor sompniorum
 interficietur quia locutus est ut vos averteret a Domino Deo vestro qui eduxit
 vos de terra Egypti et redemit de domo servitutis ut errare te faceret de via quam
 tibi precepit Dominus Deus tuus et auferes malum de medio tui". Et ibidem
 immediate subiungitur: "Si te voluerit persuadere frater tuus filius matris tue aut
 115 filius tuus vel filia sive uxor que est in sinu tuo aut amicus quem diligis ut
 animam tuam clam dicens 'eamus et serviamus diis alienis' quos ignoras tu et
 patres tui cunctarum in circuitu gentium que iuxta vel procul sunt ab initio usque
 ad finem terre, non acquiescas ei nec audias neque parcat ei oculus tuus ut
 miserearis et occultes eum sed statim interficies". Et post sic legitur: "Si audieris
 120 in una urbium tuarum quas Dominus Deus tuus dabit tibi ad habitandum

103 Deuteronomio²...104 13] Deuteronomy 13: 1-3 **110** Et post] Deuteronomy 13: 5

114 subiungitur] Deuteronomy 13: 6-9 **119** sic legitur] Deuteronomy 13: 12-15

96 eiusque] cuius Ly **98** potestates] potentes Qo **103** Deuteronomio] *omitted* An **104** sed] etiam *added* Bb An Fi Ly | potestate] potestatem An Ly **105** sic] sicut Bb An | prophetes] propheta Bb Fi An We Ly **106** evenerit] venerit Bb Fi An We Ly **108** audies] audias We **109** Dominus] *omitted* Bb Fi An Ly | fiat] sciat Ly | aut non] an An **110** vestra] *omitted* Bb An Fi | post] ait *added* Ly | ille] *omitted* Bb An Fi Ly **111** vestro] nostro Bb **112** redemit] vos *added* Bb Fi An We Ly | quam] qua Fi We **113** tuus] *omitted* Bb An Fi We | Et] *omitted* Ly **114** te] tibi We **115** uxor] tua *added* W | diligis] diliges An Fi Ly **116** clam] *omitted* Ly **117** patres tui] pater tuus Bb An Fi **118** neque] ut An Fi **119** miserearis] et Ly | miserearis et] miseraris et We | occultes] auscultas Ly interficies] interficias We eum *added* Ly **120** Dominus] *omitted* Ly

dicentes aliquos egressi sunt filii Belial de medio tuo et averterunt habitatores urbis tue atque dixerunt eamus et serviamus diis alienis quos ignoratis quere sollicite et diligenter rei veritate perspecta. Si inveneris certum esse quod dicitur et abhominacionem hanc opere perpetrata statim percutes habitatores urbis eius in ore gladii".

125

Item, Deuteronomio 17 sic scribitur: "Cum reperti fuerint apud te intra unam portarum tuarum quas Dominus Deus tuus dabit tibi vir aut mulier qui faciant malum in conspectu Domini Dei tui et transgrediantur pactum illius ut vadant et serviant diis alienis et adorent eos solem et lunam et omnem militiam celi que non precepi et hoc tibi fuerit nunciatum audiensque inquisieris diligenter et verum esse repereris et abhominatio facta esse in Israel educes virum ac mulierem qui rem sceleratissimam perpetrarunt ad portas civitatis tue et lapidibus obruentur".

130

Hec sunt leges divine contra omnes avertentes et conantes advertere orthodoxos a veritate legis divine, inter quos constat hereticos computandos, indistincte statuente, cunctos constringentes catholicos ut universos hereticos a lege Dei apostatantes delere conentur. Que leges ordinem iuris in huiusmodi observandum aperte declarant, ut, scilicet cum quicumque, viri vel mulieres, sacerdotes vel non sacerdotes, prophete (id est doctores) vel alii, de pravitate heretica seu apostasia a fide accusantur vel etiam diffamantur, cum diligentia et sollicitudine veritas inquiratur per quoscunque fideles ad quos accusatio vel diffamatio talis pervenerit, si non sint alii superiores qui velint vel possint

135

140

126 Deuteronomio...sic] Deuteronomy 17: 2-5

121 de...tuo] *omitted* W | averterunt] everterunt W **122** urbis] terre *added* Fi | et] *omitted* Ly **124** urbis...125 eius] urbis illius Bb An Fi We **126** Cum] quod An | apud te] *omitted* W **128** faciant] faciunt An Ly | tui] *omitted* An | et] ut W | illius] eius An Ly **129** alienis] *omitted* Bb | eos] et *added* Ly **130** que] quam Ly | precepi] precipi Bb **131** et] *omitted* Ly | abhominatio facta] abhominacionem factam Bb Fi We Ly | esse:] est Bb **132** ac] aut Bb An Fi We qui] que An Fi We Ly | perpetrarunt] perpetraverit We perpetravit Bb An Fi Ly **133** obruentur] obruantur An **134** Hec] he An Ly | avertentes] advertentes An Fi conantes] conantur Bb **135** orthodoxos] *omitted* Ly **136** statuente] statute We *omitted* Ly | hereticos] *omitted* Ly **137** apostatantes] apostaticos An Fi | conentur] conantur Bb An Fi | leges] lege Bb non esse *added* Ly | huiusmodi] hoc Ly **138** cum] *omitted* Ly | mulieres] vel *added* Bb An Fi Ly **139** sacerdotes:] vel *added* Ly **140** cum] omni Ly **142** alii] *omitted* Ly

inquirere veritatem. Veritate autem inventa, iustitia minime differatur, sed tales malefici pro suis demeritis puniantur.

145 **Discipulus:** Talis inquisitio et punitio non debent fieri per quoscunque, sed solummodo per iudices quibus talia ex officio suscepto incumbunt.

150 **Magister:** Conceditur quod talia primo spectant ad iudices. Si tamen iudices non potuerint vel noluerint in huiusmodi iustitiam exhibere, ad subditos spectat facere de huiusmodi iustitie complementum. Propter quod verba predicta legum non ad iudices tantummodo sed indistincte ad cunctos catholicos diriguntur, ut intelligant universi fideles quod huiusmodi iustitia in nullo casu omnino debet differri, sed quicumque fideles, subditi vel alii, de huiusmodi iustitiam facere debent, si tantam habuerint potestatem temporalem, ut queant leges divinas executioni mandare. Propter quod Helias propheta, quamvis non esset sacerdos nec iudex, iniunxit populo, non iudicibus, apprehendere prophetas Baal. Quos comprehensos duxit ad torrentem Cison et interfecit eos ibi, ut legitur tertio Regum 18. Ergo leges divine predictae non solum iudices sed subditos universos constringunt, ordine tamen quodam, ut primo ad talem iustitiam faciendam iudices obligantur, secundo autem subditi, si iudices non potuerint vel noluerint iustitiam exercere.

155 **Discipulus:** Iste leges divine, cum non pertineant ad moralia sed ad iudicialia legis antiquae, fideles sub lege libertatis constitutos nequaquam astringunt.

160 **Magister:** In legibus supradictis aliquid erat morale, aliquid iudiciale. Morale erat quod fideles hereticis et apostatis a fide cupientibus alios a lege

¹⁵¹ iustitia...152 differri] See *Political Ockhamism*, pp. 202ss. ¹⁵⁶ tertio...157 18] 1 Kings 18:40 ¹⁶¹ Iste...163 astringunt] A 14th c. marginal note in Fi adds: "notabile bonum". For Ockham's theory of the Christian law as a "law of liberty" cf. 3 Dial. 1.1.5-7

¹⁴³ veritatem] de veritate Ly ¹⁴⁴ malefici] maledicti Ly ¹⁴⁵ debent] debet Ly ¹⁴⁷ Si...148 non] no Bb ¹⁴⁸ potuerint] possunt An Fi Ly | huiusmodi] hos Ly exhibere] exhiberi An exercere Ly ¹⁴⁹ huiusmodi] hoc Ly | predicta] p. Bb divinarum added We ¹⁵⁰ tantummodo] pertinent added Ly ¹⁵¹ omnino] omitted Ly ¹⁵² de huiusmodi] omitted Ly ¹⁵³ si tantam] si tanta Bb sed tantam An | temporalem] omitted Ly ¹⁵⁴ esset] omitted Bb ¹⁵⁵ iniunxit] iussit We Ly ¹⁵⁸ talem] omitted An faciendam] omitted An Ly ¹⁵⁹ obligantur] obligunt Bb obligentur We | potuerint... noluerint] possunt vel nolunt Ly ¹⁶¹ leges] omitted Bb ¹⁶² legis] divine added Ly ¹⁶³ astringunt] constringunt Ly ¹⁶⁴ erat] est Ly | morale] et added Ly | aliquid] ab Bb est added Ly ¹⁶⁵ erat] est Ly | apostatis] apostaticis Bb Fi Ly | a] et Ly

divini avertere nullo modo consentire debebant, sed eis obviare et resistere modis sibi convenientibus, legemque divinam observare, defendere, et tueri tenebantur. Iudiciale autem erat quod occidi debebant. Licet ergo fideles sub lege libertatis constituti ad id quod erat iudiciale in legibus memoratis minime astringantur, quia ratione legum illarum non tenent hereticos et a fide apostatas neci tradere corporali, ad illa tamen que in illis legibus moralia sunt cuncti Christiani necessario sunt astricti. Et ideo nec hereticis consentire debent, nec favere, nec obedire, sed ipsis resistere pro viribus, et prohibere ne fidem corrumpere valeant orthodoxam, principes seculi, et, propter eorum negligentiam vel malitiam, omnes Christiani tenentur.

170

175

Discipulus: Nunquid aliquis doctorum ab ecclesia receptorum tenet predictas leges Veteris Testamenti nunc a Catholicis universis esse servandas.

Magister: Beatus Cyprianus, ut legitur 23 q. 5 c. *Si audieris*, hoc videtur expresse sentire. Ait enim: "Si audieris in una ex civitatibus, quas Dominus Deus tuus dabit tibi inhabitare illic dicentes: eamus, et serviamus diis alienis, quos non nostis, interficies necabisque omnes qui sunt in civitate, cede gladii, et incendes civitatem igni, et erit sine habitaculo in eternum: non reedificabitur etiam nunc, ut avertatur Deus ab indignatione ire sue. Et dabit misericordiam tibi, et miserebitur tui, et observaberis precepta eius. Cuius precepti et vigoris memor Mathathias interfecit eum, qui ad aram sacrificaturus accesserat. Quod si ante adventum Christi circa Deum colendum et idola spernenda hec precepta sunt servata, quanto magis post adventum Christi circa Deum colendum servanda sunt, quando ille veniens non verbis nos hortatus sit, sed etiam factis". Ex quibus verbis colligitur quod leges prescripte sunt magis servande post adventum Christi quam ante, quod intelligendum est de moralibus que in predictis legibus continentur.

180

185

190

178 23...audieris] col. 939

166 divini] Dei Ly | debebant] tenebantur Ly 167 observare] conservare Fi servare We
 169 erat] est Ly 170 tenent] tenentur We Ly | et] aut Ly
 171 in] omitted Bb An Fi 173 resistere] et added We | et] omitted We
 175 malitiam] ad id added Ly 180 inhabitare illic] omitted Bb An Fi
 181 nostis] nosci Bb An Fi nosti We novisti Ly | civitate] in added Ly
 182 incendes] incendens We | civitatem] omitted An | non] omitted Bb 183 Deus]
 Dominus Ly 184 observaberis] observaveris We | eius] omitted Ly 186 spernenda]
 spernanda An Fi We 187 magis] sunt added An Fi Ly 188 sunt] omitted Ly | non]
 solum added W | hortatus] hortaturus Bb An Fi We 189 verbis] omitted Bb

Discipulus: Quamvis illa moralia servanda sint a iudicibus, non tamen ab omnibus.

195 **Magister:** Contra hoc videtur glossa in preallegato capitulo que super verbo "necabis" ait: "Tu quicumque sis: et sic quandoque ille, qui non est iudex, potest punire maleficos ut infra eadem questione ultima c. *Legi*". Ex quibus verbis datur intelligi quod non solum ad iudices, verum etiam ad alios, pertinet in hoc casu, scilicet cum heretici volunt subvertere fidem et non apparet qui eis resistat, punire maleficos. Et ita, si papa est hereticus et clerici non possunt vel nolunt eum debite coercere, ipsius cohercio spectat ad laicos, quamvis non fuerint per clericos requisiti.

Discipulus: Si plura testimonia maiorum sonant eandem assertionem, ipsa non differas allegare.

205 **Magister:** Hoc Pelagius papa, ut legitur 23 q. 5 c. *Non vos*, sentire videtur cum dicit: "malum autem schisma esse, et per exterarum potestates huiusmodi opprimi homines deberet, et canonice scripture auctoritas, et paternarum nos regularum veritas docet". Ex quibus verbis patet aperte omnes schismaticos per exterarum potestates opprimendos. Omnes autem heretici sunt schismatici. Ergo heretici, etiam clerici, sunt per potestates exterarum comprimendi, et per consequens papa hereticus, si potestas deficit clericorum, per principes et laicos compesci debet.

215 Item, idem papa Pelagius, causa et questione predicta capitulo *De Liguribus*, scribens Narse patricio ait: "regule patrum hoc specialiter constituerunt, ut, si qua ecclesiastici officii persona cui subiectus est restiterit, vel seorsum collegerit, aut aliud altare erexerit, seu schisma fecerit, iste excommunicetur

194 glossa...195 ait] Gloss, s.v. necabis, col. 1347 | in... capitulo] c. 32 C. 23 q. 5, col. 939

196 Legi] c. 13 C. 23 q. 8, col. 956 **204** 23...vos] col. 942 **212** capitulo...Liguribus] col. 943

192 sint] sunt Ly **195** necabis] ibi Ly | ait] dicit We | ille] vel iudex Bb An Fi omitted Ly **196** eadem] eo Ly **197** alios] omnes An Fi **199** si] cum Ly **200** debite] omitted Ly **205** et] omitted Bb | potestates] potestas We **206** auctoritas] auctoritates Bb An Fi **207** Ex] omitted An | Ex... 209 schismatici] omitted Ly **208** sunt] omitted Fi **209** Ergo] omitted Bb **210** deficit] h'e added An **211** principes...laicos] principes laicorum Ly | et] omitted We | debet] deberet Ly **212** idem] omitted Ly | papa] omitted Bb | causa...predicta] infra eo Ly Liguribus] Luguribus Bb Fi Leguribus An **213** Narse] Narso Ly | patricio] principe Ly **214** ecclesiastici] ecc̄a An **215** iste] omitted W

atque dampnetur. Quod si forte et hoc contempserit, et permanserit divisiones et schismata faciendo, per potestates publicas opprimatur. Ecce, Domine, quia animus vester forte timidus est, ne persequi videaris, de patrum vobis auctoritate hec breviter dirigenda curavi cum mille alia exempla et constitutiones sint, quibus evidenter agnoscitur, ut facientes scissuras in sancta ecclesia non solum exiliis, sed etiam proscriptione rerum et dura custodia per publicas potestates debeant coherceri". Ex quibus verbis datur intelligi quod episcopi, de quibus fit sermo in capitulo supradicto Pelagii, si excommunicationem et dampnationem contempnendo scissuras et schismata fecerint, quales sunt episcopi heretici, auctoritate canonum sanctorum patrum debent per potestates publicas coherceri. Ergo si papa fiat hereticus, quantumcunque prelati ecclesie noluerint vel non potuerint ad ipsum cohercendum auxilium invocare brachii secularis, publice potestates non solum auctoritate legis divine et rationis simul ex lege divina et naturali dictamine rationis accepte, sed *etiam* auctoritate constitutionum sanctorum patrum possunt et debent papam hereticum cohercere.

Item, Augustinus, ut legitur 11 q. 3 c. *Imperatores*, scribens Donatistis qui erant clerici et quidam eorum episcopi, ait: "Ipse Nabuchodonosor, post miracula salutis trium puerorum commotus atque mutatus, pro veritate contra errorem edictum proposuit, ut quicumque blasphemarent Deum Sidrac, Misac et Abdenago, in interitum irent, et domus eorum in dispersionem. Et non vultis, ut aliquid tale contra vos iubeant imperatores christiani, cum sciant a vobis, quos rebaptizatis, Christum exsufflari". Ex quibus verbis datur intelligi quod quemadmodum Nabuchodonosor rex infidelis edictum proposuit contra blasphemantes Deum verum, sic possunt imperatores christiani punire clericos hereticos et episcopos Christum exsufflantes. Sed Nabuchodonosor tale poterat edictum proponere a sacerdotibus minime requisitis. Ergo imperatores possunt

231 11...Imperatores] col. 670 232 Nabuchodonosor...235 dispersionem] Cf. Daniel 3, esp. verses 29s.

216 dampnetur] omnes schismaticos etiam per exterar potestates opprimendo added Ly | et] omitted An Ly | contempserit] contempserit Bb contempserit We 217 per] omitted Bb | Domine] de quo Bb An Fi We | quia] omitted W
 218 vester] noster Ly | ne] nec Ly 219 dirigenda] scribenda Ly 220 agnoscitur] cognoscitur Ly 221 proscriptione] inscriptione Ly 222 debeant] debent Bb An Fi verbis] omitted Bb | fit] sit Bb An Fi fuit Ly 223 si] omitted Bb 226 ecclesie] omitted Bb 227 ipsum] cogendum added Fi 229 etiam] omitted Bb An Fi Ly
 233 miracula] miraculum W | salutis] omitted Ly | mutatus] commutatus W
 234 blasphemarent] blasphemaret Bb An Fi 235 domus] domos Bb An Fi | dispersionem] ruinam W 236 vobis] nobis Bb An Fi 241 requisitis] requisitus We

punire clericos hereticos quamvis prelati noluerint vel non potuerint eos contra clericos hereticos invocare. Et ita, si papa fuerit hereticus et prelati ecclesie ipsum noluerint vel non potuerint cohercere, est per laicos comprimendus.

245 Item, glossa 23 q. 5 c. 1 dicit quod clerici propter heresim sunt facti de foro iudicis secularis. Ergo papa hereticus, deficiente ecclesiastica potestate, factus est de foro iudicis secularis.

Discipulus: Si pro assertione ista rationes aliquas cogitasti, ipsas adducas in medium.

250 **Magister:** Assertio supradicta multis videtur rationibus posse probari, quarum prima est hec. Contra crimen quod est gravius in se et toti communitati fidelium periculosius et perniciosius oportet Catholicos et fideles cum maiori vigore et sollicitudine et cautela resistere. Sed crimen heresis in papa est in se
255 correctionem ecclesiastica potestas defecerit (sive per malitiam, sive per impotentiam, sive per dampnabilem negligentiam, sive per ignorantiam) quam sit crimen apostasie ab ordine etiam post trinam admonitionem. Ergo cum maiori vigore, sollicitudine et cautela debent Catholici universi resistere crimini
260 admonitionem. Sed publice potestates punire possunt clericos apostatantes ab ordine post trinam admonitionem. Ergo multo fortius, deficiente ecclesiastica potestate, publice potestates papam hereticum compescere possunt.

265 Maior primi syllogismi patet aperte. Nam sepe videmus crimina leviora in se gravius puniri propter hoc quod sunt communitati periculosiora. Et ita magis resistitur crimini leviori propter hoc solum quod est communitati periculosius. Unde et in multis regionibus, regnis et terris furtum gravius punitur quam

²⁴⁵ glossa...1] Gloss, s.v. confessos, col. 1355: Coram laico et sic est contra Extra de iud. c. at si clerici in fin. Sed isti propter heresim sunt facti de foro eius.

²⁴² quamvis...²⁴³ hereticos] *omitted* Bb An Ly ²⁴³ invocare] *omitted* Ly | ecclesie] *omitted* Ly ²⁴⁴ noluerint] non velint Ly potuerint] poterint Bb Ly ²⁴⁵ q...1] dist. Ly | 5] 6 Qo ²⁴⁶ Ergo...²⁴⁷ secularis] *omitted* Ly | hereticus] *omitted* Bb ²⁵⁰ rationibus] onibus Bb ²⁵³ et] *omitted* We in se] *omitted* Ly ²⁵⁵ defecerit] deficit Ly | per] *omitted* Ly ²⁵⁷ admonitionem] monitionem Ly ²⁵⁸ resistere] rescindere Ly | crimini] crimen An Fi Ly ²⁵⁹ crimini] crimen An Fi Ly ²⁶⁰ apostatantes] apostatas Ly ²⁶² potestate] potestates An Fi | potestates] potestate Bb ²⁶⁴ puniri] punire Bb An Ly | sunt] *omitted* Bb An Fi

adulterium, quia furtum punitur pena capitali (non sic adulterium), et tamen furtum, licet sit communitati periculosius et perniciosius, tamen est levius, teste Salomone qui, Proverbiis 6 ait: "Non grandis est culpe cum quis furatus fuerit furatur enim ut esurientem impleat animam deprehensus quoque reddet septuplum et omnem substantiam domus sue tradet", et liberabit se, "qui autem adulter est propter cordis inopiam perdet animam suam turpitudinem et ignominiam congregabit sibi et opprobrium illius non delebitur". Ex quibus verbis datur intelligi quod crimen furti est minus grave quam adulterium, et tamen gravius quandoque punitur. Sic etiam licet detractio levius puniatur quam furtum vel rapina, tamen gravius crimen est censendum, teste Anacleto papa qui, ut habetur 6 q. 1 c. *Deteriores*, ait: "Deteriores sunt, qui doctorum vitam moresque corrumpunt, his, qui substantias aliorum prediaque diripiunt. Ipsi enim ea, que extra nos, licet nostra sint, auferunt, nostri quoque detractores, et morum corruptores nostrorum, sive qui adversus nos armantur, proprie nos ipsos decipiunt". Et ita constat quod minora crimina sepe, quia magis nocent rei publice, gravius puniuntur. Quod glossa Extra, *De immunitate* c. ultimo, insinuare videtur. Querit enim dicens: "Quare publicus latro et depopulator potius extrahuntur ab ecclesia quam alius malefactor qui forte deterior est". Et, respondens, ait: "Quia plurimum interest illos puniri quam alios malefactores: cum pluribus exitia cogitent quam alii 23 q. 4 c. *Iniusta*". Quod est capitulum Ambrosii, ubi ait: "Si quis latronem filiis deprecantibus motus, et lacrimis coniugis eius inflexus absolvendum putat, cui adhuc latrocinandi aspires affectus, nonne innocentes tradet exitio qui liberat multorum exitia cogitantem".

269 Proverbiis...ait] Proverbs 6: 30-31 271 qui...273 delebitur] Proverbs 6: 32-33 277 6... Deteriores¹] cols.557-58 282 glossa...283 dicens] Gloss, s.v. quo faciunt se indignos, col. 1409 c ultimo] X, 3, 49, 10, col. 657 286 capitulum...287 Ambrosii] c. 33 C. 23 q. 4, col. 915

267 quia] quoniam Ly | capitali] quia est periculosius added Ly | non...268 furtum] adulterium vero non sic punitur, furtum autem Ly 268 et perniciosius] omitted Ly 270 esurientem] esuriente We 271 sue] omitted We | liberabit se] liberabitur Ly 273 ignominiam] ignorantiam Bb Fi An Ly We | illius] eius W 274 et...275 punitur] omitted Ly 275 puniatur] punitur We 276 tamen] in se added We | est] omitted Bb An 279 nos] non Bb sunt added W | detractores] doctores Fi 281 decipiunt] diripiunt Ly | crimina] omitted Ly | quia] que Ly 282 immunitate] emunitate Bb An Fi emunitate We 283 depopulator] agrorum added W 284 ab] de Bb An Fi We 285 Quia plurimum] Quoniam plerumque W 286 4] W: Gl 3 | Iniusta] vindicta Bb An Fi We | capitulum] beati added We 288 absolvendum] adsolvendum Bb An | aspires] aspirat Bb An Fi We Ly 289 liberat] laborat We | exitia] omitted Ly | cogitantem] cogitanti An Fi

290 Ex quibus verbis colligitur quod ideo aliqua crimina gravius vindicantur quia
magis sunt communitati nociva. Et ita patet maior syllogismi primi.

Minor, scilicet quod crimen heresis in papa non solum est in se gravius quam
etiam periculosius et perniciosius communitati etc., est de se manifesta, et ex
verbis Augustini que ponuntur dis. 83 c. *Nemo*, patenter habentur. Ait enim:
295 "Nemo quippe in ecclesia amplius nocet, quam qui perverse agens nomen vel
ordinem sanctitatis et sacerdotis habet. Delinquentem namque hunc nullus
redarguere presumit, et in exemplum culpa vehementer extenditur, quando pro
reverentia peccator honoratur". Ex quibus verbis inferri potest quod nemo in
ecclesia amplius nocet quam qui perverse docens nomen pape habet, quia eius
300 doctrina pestifera vehementer diffunditur, si pro reverentia summi pontificii
hereticus honoratur.

Quod autem publice potestates punire debeant apostasiam ab ordine in
clerico post trinam admonitionem, que est minus periculosa et minus nociva
quam crimen heretice pravitatis in papa, patet aperte, eo quod Extra, *De*
305 *sententia excommunicationis* c. *In audientia*, sic legitur: "Huiusmodi clerici, si a
prelatis suis tertio commoniti, militaria noluerint arma deponere, de privilegio
clericorum subsidium aliquod habere non debent". Ergo multo fortius, si papa a
fide catholica apostataverit, pravitatem hereticam incurrendo et docendo, si
prelati ecclesie eum noluerint vel non potuerint cohercere, compesci debet per
310 publicas potestates.

Discipulus: Ista ratio videtur falsum accipere, cum innuit quod peccatum
levius aliquotiens gravius vindicatur, et quod peccatum periculosius est gravius
puniendum. Utrumque enim istorum scripturis auctenticis repugnare videtur. Ait
enim Hieronimus, ut legitur 24 q. 1 c. *Non afferamus*: "Quis iam dubitaverit,
315 hoc esse sceleratius commissum, quod est gravius vindicatum". Ex quibus

294 dis...Nemo] col.293 304 Extra...305 audientia] col.897 314 24...afferamus] col.974

291 magis sunt] sunt gravius Ly | sunt] omitted An 292 Minor scilicet] Minores Bb
quam] sed Ly 293 etiam] omitted Bb | etc] omitted Ly 294 83] 8 Bb An Fi
295 qui] si Bb An Fi | vel] et W 296 habet] habere An Fi
298 verbis] omitted Ly | inferri potest] inferitur An 300 pontificii] pontificis We Ly
302 apostasiam] apostatantem Ly | in...303 clerico] inclito Bb clericum Ly et clerico
An Fi 303 admonitionem] monitionem Ly 304 aperte] ex added Ly 306 commoniti]
moniti W | noluerint] nolent Bb An Fi nolunt Ly 308 apostataverit] apostatavit Bb
apostata Fi 309 cohercere] coherceri An 311 accipere] accipe An
314 iam] enim non Bb An Fi | dubitaverit] dubitet Ly 315 vindicatum] vindicandum Bb
An Fi We

verbis patenter habetur quod gravius peccatum gravius vindicatur. Quod etiam secundum, scilicet quod peccatum magis nocivum debet gravius vindicari, scripture divine repugnat, patet. Nam furtum est peccatum magis nocivum communitati quam adulterium, et tamen adulterium pena capitis puniebatur, non autem furtum.

320

Magister: Ad primum istorum respondetur quod regulare est illud quod est sceleratius commissum esse gravius vindicandum. Fallit tamen in casu, secundum quod notat glossa q. 1 c. *Cito*, nam interfector proprie uxoris gravius punitur quam matricida (33 q. 2 c. *Admonere*). In multis etiam aliis casibus fallere invenitur. Ad secundum autem dicitur quod accidit furto quod sit magis nocivum communitati quam adulterium, quia aliquando est magis nocivum et aliquando est minus nocivum, et ideo aliquando et in aliquibus regionibus gravius vindicatur et quandoque minus punitur. Sed crimen heresis in papa est periculosissimum. Ideo contra crimen heresis in papa semper est vigilantissime occurrendum, et ideo nullum crimen clericorum minus heresi in nullo casu magis debet spectare ad laicos quam crimen heresis in papa, quando clerici nolunt vel non possunt papam hereticum cohercere.

325

330

Secunda ratio est hec. Qui ecclesiam Dei a Deo suscipiunt defendendam, nec propter clericorum impotentiam, nec propter eorum malitiam, nec propter eorum negligentiam, nec propter eorum ignorantiam debent circa defensionem ecclesie negligentes existere vel remissi. Principes autem seculi a Deo suscipiunt ecclesiam defendendam, teste Isidoro qui, ut legitur 23 q. 5 c. *Principes*, ait: "Cognoscant principes seculi Deo se debere esse rationem reddituros propter ecclesiam, quam a Christo tuendam suscipiunt. Nam sive augeatur pax et disciplina ecclesie per fideles principes, sive solvatur, ille ab eis rationem exigit, qui eorum potestati suam ecclesiam tradidit committendum". Ergo principes

335

340

323 glossa...nam] Gloss, s.v. durior, col. 498 | Cito nam] c. 16, C. 1, q. 1, col. 362 324 33... Admonere] col. 1152 337 23...Principes] col.937

316 habetur] videtur haberi Ly | peccatum gravius] omitted Bb 317 peccatum] omitted Fi | debet] debeat Ly 319 puniebatur] punietur Bb An Fi punitur Ly 324 2] 3 Bb An Fi We 326 quia] omitted Ly 327 est] omitted Ly We 328 et...punitur] et ideo aliquando minus punitur in aliquibus regionibus et quandoque gravius vindicatur Ly 329 in papa] pape Ly semper] omitted Fi Ly 330 ideo] omitted Bb 333 Deo] non added An Fi | suscipiunt] recipiunt Ly 335 ecclesie] omitted Ly esse added Bb An Fi 336 remissi] esse added Ly 338 Cognoscant] cognoscunt An Fi | Deo] Dei Fi 339 a] omitted Ly 341 tradidit] credit We Ly | committendum] committendam W

345 seculi, deficiente ecclesiastica potestate sive per impotentiam, sive per malitiam, sive per negligentiam, sive per ignorantiam, defensionem ecclesie negligere minime debent. Non autem defendunt ecclesiam nisi papam hereticum cupientem fidem et unitatem ecclesie dissipare a conatu maligno curaverint prohibere. Ergo, deficiente ecclesiastica potestate aliquo predictorum modorum, principes seculi papam hereticum, ne fidem corrumpat ecclesie, prohibere tenentur.

350 Tertia ratio est hec. Non minorem potestatem habent laici super papam hereticum sedem apostolicam occupantem inique quam super papam intrusum sedem apostolicam invadentem, nam et uterque sedem apostolicam occupat iniuste. Sed papa hereticus, ultra occupationem sedis indignam, Catholicos trahere nititur ad hereticam pravitatem, ad quod non conatur papa intrusus. Laici autem habent potestatem papam intrusum de apostolica sede pellendi, teste
355 Nicholao papa qui, ut legitur dis. 79 c. *Si quis pecunia*, ait: "Si quis pecunia vel gratia humana, aut populari seu tumultu militari, sine canonica et concordie electione cardinalium, et sequentium religiosorum clericorum fuerit apostolice sedi inronizatus, non apostolicus sed apostaticus habeatur, liceatque cardinalibus et aliis clericis timentibus Deum et laicis invasorem illum
360 anathematizare et humano auxilio a sede apostolica pellere". Ergo multo magis laici potestatem habent pellendi a sede apostolica papam hereticum eandem sedem occupantem indignius, quam si solummodo absque heretica pravitate esset sedis invasor, presertim si prelati ecclesie noluerint vel non potuerint papam hereticum debite coercere.

365 Quarta ratio est hec. Teste Gregorio decimo in generali concilio Lugdunensi, ut habetur Extra, *De electione et electi potestate c. Ubi periculum*, libro sexto: "Ubi periculum maius intenditur, ibi procul dubio est plenius consulendum".

355 dis...pecunia¹] col. 278 366 Extra...sexto] X, VI, 1, 6, 3, col. 946

342 seculi] populi Ly 344 minime debent] vel Ly 348 tenentur] **et per consequens si aliter eum prohibere non possunt ipsum de necessitate salutis captivare tenentur** added We Vc* Ba 351 uterque] utramque An 352 iniuste] iniustam Ly | indignam] iniustam Ly 355 79] 19 We 70 Ly | pecunia¹] pecuniam Bb An Fi We 356 tumultu] tumultum An 358 non] autem added An | liceatque] licet Ly liceat quoque Bb Fi 360 anathematizare] nath'a²zare An | pellere] p(r)opellere We An 362 absque] abse An 365 Teste...decimo] Gregorius Ly | decimo] nono We Lugdunensi] Lugdinensi Bb Fi Ly 366 De...potestate] De electionibus W | Ubi...sexto] omitted Ly 367 maius] omitted Ly | ibi...dubio] ibi procul^o An in periculo Ly | plenius] agendum et added Ly

Sed maius periculum imminet Christianitati si papa fuerit pravitate heretica maculatus et clerici ipsum noluerint vel non potuerint cohercere, quam si sacerdos enormitatibus se miscuerit. Sacerdos autem se enormitatibus immiscendo potest licite per principes seculi coherceri, Extra, *De sententia excommunicationis*, c. *Perpendimus*, ubi sic dicitur: "Perpendimus ex litteris tuis, quod quidam sacerdos tue diocesis pro eo, quod se filium regis falso nominare presumpsit, et, armis acceptis seditionem fecit et guerram, a dilecto filio A. B. comite per vicos iussus est fustigari; qui postea eius traditus mandato patibulo expiravit. Quia igitur tam ipsum comitem quam alios huius facti participes velle super hoc satisfacere intimasti, presenti pagina Fraternitati tue duximus respondendum, quod, si memoratus sacerdos tali modo excessit, et arma ferens non propulsando, sed inferendo iniuriam fuit occisus, non videtur nobis, quod interfectores eius propter hoc ad optinendam absolutionem apostolicam sedem adire cogantur". Ubi dicit glossa quod "clericus immiscendo se enormitatibus ammittit privilegium". Ergo multo magis, si papa est hereticus et clerici ipsum noluerint vel non potuerint cohercere, est per principes seculi comprimendus.

Quinta ratio est hec. Publice utilitatis interest ne crimina remaneant impunita (Extra, *De sententia excommunicationis*, c. *Ut fame*). Quod potissime de illis criminibus debet intelligi que in dispendium salutis omnium vergere dinoscuntur. Crimen autem heresis in papa precipue noscitur vergere in dispendium omnium Christianorum, cum fides catholica quam papa hereticus satagit extirpare sit fundamentum totius salutis omnium Christianorum. Ergo crimen heresis in papa impunitum debet nullatenus remanere, et per consequens,

371 Extra...372 Perpendimus¹] col. 897 **381** Ubi...glossa] Gloss, s.v. Perpendimus, col. 1891
386 Extra...fame] col. 904

368 imminet] immineret Ly | papa] papam Bb **370** enormitatibus...se] omitted An | autem] enim Ly **371** immiscendo] inmiscendo We | Extra] omitted Bb **373** quidam] omitted Bb | tue diocesis] omitted W | se] omitted Ly | falso... 374 nominare] nominari Ly **374** a...375 filio] omitted W **375** per vicos] omitted W | fustigari] fastigari An | eius...mandato] de eius mandato tractus Ly **376** Quia...377 pagina] omitted W **377** Fraternitati tue] et ita (ideo Ly) sic (scilicet Fi) tibi (omitted Ly) W **378** sacerdos] omitted An excessit] processit Ly **379** arma ferens] omitted W | fuit] fuerit W **381** apostolicam sedem] apo. se An | cogantur] conantur An tenentur Fi **383** et] si added Ly | vel...potuerint] omitted An **384** comprimendus] coercendus Ly **385** interest] in est Bb Fi in An **386** fame] fama An Ly **387** debet] potest Ly | que] quod Bb An **390** totius] omitted Ly | omnium] omitted An

si clerici non potuerint vel noluerint papam hereticum coercere, per fideles laicos comprimi debent.

395 Sexta ratio est hec. Sicut secundum canonicas sanctiones potius
consideranda est causa facti quam ipsum factum, ita in legibus statuendis,
interpretandis et intelligendis causa statuendi considerari debet, teste Isidoro qui,
sicut allegatum est superius, dis. 29 c. primo ait: "Sciendum est quod pleraque
400 capitula ex causa, ex persona, ex loco, ex tempore consideranda sunt". In
pluribus autem decretis generalium conciliorum et summorum pontificum
cautum habetur, quod domini temporales terras sibi subiectas ab heretica
pravitate studeant expurgare (Extra, *De hereticis*, c. *Ad abolendam* et c.
Excommunicamus). Talia vero statuta non sunt in favorem alicuius persone, sed
in favorem et defensionem ac salvationem fidei catholice ordinata. Ergo
405 quandocumque imminet periculum fidei orthodoxe, domini temporales, sive
requirantur per prelatos sive non requirantur, terras suas purgare tenentur de
heretica pravitate. Ex quo patenter infertur quod, si clerici noluerint vel non
potuerint papam hereticum coercere, principes seculares et laici in favorem et
salvationem fidei christiane papam hereticum debent coercere.

410 Confirmatur hec ratio, quia posita causa ponitur effectus, et ubi est eadem
ratio debet esse idem ius. Sed causa et ratio quare principes seculi et publice
potestates, cum fuerint requisiti a prelati ecclesie, debent terras suas de heretica
pravitate purgare, est ne fides periclitetur ecclesie. Sed si papa fuerit hereticus et
clerici ipsum noluerint vel non potuerint coercere, periclitabitur fides ecclesie
415 nisi papa hereticus prohibitus fuerit alios heretica inficere pravitate per
potentiam laicalem. Ergo in hoc casu, cum clerici noluerint vel non potuerint
papam hereticum coercere, ipsum comprimere debet potentia laicalis.

Septima ratio est hec. Magis defendenda est fides catholica, si eiusdem fidei periculum immineat, quam propria persona. Hoc patet, quia Catholici in multis casibus pro defensione fidei orthodoxe proprias personas tenentur morti

397 sicut...superius] IDial. 6.97 [dis...primo] col. 106 (*Sciendum est*) 401 c¹...abolendam] col. 780 | c²...402 Excommunicamus] col. 788

393 debent] debet Ly 395 ita] omitted An 396 intelligendis] intelligendi Bb 397 29] 19 Ly 398 ex causa] omitted Bb | ex-] et W 400 cautum] omitted Ly 401 pravitate] feditate We 402 vero] autem Ly 403 et] vel in Ly | ac] aut Ly 405 requirantur] omitted Ly | suas] omitted Bb | de] ab Ly 408 salvationem] in added An 409 effectus] effecta Bb 410 debet] omitted Bb | Sed] scilicet Ly 411 de] ab Ly 413 non] omitted Bb 417 eiusdem] eius An omitted Fi

exponere. Sed laicis catholicis licet clericos attemptantes eos occidere potenter repellere, et detinere eosdem, si alio modo eorum violentiam non possunt evadere, quia licitum est vim vi repellere (dis. 1 c. *Ius naturale*). Ergo multo magis, si papa hereticus fidem conatur subvertere, et clerici ipsum nolunt vel non possunt comprimere, est per laicos reprimendus, ac in firma custodia detinendus, si aliter nequit a sua insania prohiberi. 420 425

Octava ratio est hec. Sicut iuxta promissionem Salvatoris fides catholica usque ad consummationem seculi permanebit, ita in ecclesia Dei potestas de iure coercendi hereticos usque ad finem seculi remanebit. Sed si papa cum omnibus clericis esset hereticus, potestas coercendi de iure hereticos non esset in papa et clericis, quia illi omni potestati spirituali essent privati. Ego in hoc casu potestas coercendi hereticos de iure esset ad laicos devoluta, et ita laici in hoc casu de iure haberent potestatem coercendi papam hereticum et cunctos clericos sibi credentes. 430 435

Nona ratio est hec. Principes seculares et laici arcus astringuntur fidem defendere orthodoxam quam propriam patriam. Hoc probatione non eget. Sed principes seculares propriam patriam, cum periculum imminet, tenentur defendere. Ergo multo magis, cum periculum fidei imminet propter impotentiam, vel malitiam, aut dampnabilem negligentiam vel ignorantiam clericorum ex perfidia et potentia pape heretici fidem subvertere molientes, principes seculares et laici, quamvis non fuerint per clericos requisiti, sibi debent resistere viriliter et potenter, et a sua vesania prohibere. 440 445

Decima ratio est hec. Qui debitor est ut catholicam veritatem defendat, debitor est ut potenter resistat veritatem catholicam impugnanti. Laicus autem debitor est ut catholicam veritatem sibi notam defendat. Ergo debitor est ut resistat viriliter et potenter veritatem catholicam impugnanti, et per consequens laici, licet fuerint per clericos nullatenus requisiti, si ipsi clerici papam hereticum noluerint vel non potuerint coercere, debent ipsum comprimere. 445

---

422 dis...naturale] col. 2

---

420 laicis] laici Bb 423 subvertere] *omitted* An 424 reprimendus] comprimendus Ly 425 aliter] alter Ly | a] pro An Ly 426 hec] *omitted* Ly | Salvatoris] Christi Ly 427 consummationem] finem Fi We Ly 428 finem] fidem An Fi We 430 et] in *added* Ly | hoc] isto Ly 432 cunctos] *omitted* Ly 433 clericos] *omitted* An 434 et] *omitted* We | arcus] arctius Ly 435 eget] indiget Ly 436 propriam] *omitted* Bb 440 sibi] *omitted* Ly 441 et] eum *added* Ly | et] *omitted* Ly 442 defendat...444 veritatem] *omitted* Bb

450 Maior patet aperte, quia secundum Innocentem, ut habetur dis. 83 c. *Error*:
 "veritas cum minime defensatur, opprimitur. Negligere quippe, cum possis
 perturbare perversos, nichil est aliud quam fovere. Nec caret scrupulo societatis
 occulte, qui manifesto facinori desinit obviare". Et per consequens qui debent
 veritatem defendere debent impugnanti veritatem pro viribus obviare. Minor
 455 probatur auctoritate Iohannis Chrysostomi qui, ut legitur 11 q. 3 c. *Nolite*, ait,
 sicut superius allegatum extitit: "Nam sicut sacerdos debitor est, ut veritatem
 quam audivit a Deo, libere predicet, sic laicus debitor est, ut veritatem quam
 audivit a sacerdotibus probatam quidem in scripturis, defendat fiducialiter. Quod
 si non fecerit, prodidit veritatem". Ex quibus verbis patet aperte quod laicus
 debitor est ut defendat catholicam veritatem.

460 **Discipulus:** Ista ratio non probat quod laicus sit debitor ut defendat
 veritatem, nisi fuerit a sacerdotibus requisitus. Quod innuit Chrysostomus cum
 dicit "laicus debitor est, ut veritatem, quam audivit a sacerdotibus probatam
 quidem in scripturis, defendat". Ergo solummodo debet veritatem defendere
 quando sacerdotes probant sibi veritatem per scripturas et ipsum, ut defendat,
 requirunt.

465 **Magister:** Nonnullis apparet quod frivola est ista instantia seu responsio,
 tum quia, si laicus debitor est ut defendat veritatem quam audivit a sacerdotibus,
 multo fortius debitor est ut defendat veritatem quam legit in scripturis sacris,
 tum quia laicus potuit audire veritatem a sacerdotibus ante omnem
 470 impugnationem veritatis, igitur, etiam mortuis illis sacerdotibus, laicus debitor
 est ut veritatem quam audivit ab eis in scripturis quidem probatam defendat. Ad
 defendendum enim veritatem non debet movere laicum auctoritas sacerdotum,
 sed veritas et auctoritas scripturarum, et ita debet veritatem defendere quamvis
 minime a sacerdotibus requiratur.

Discipulus: Alias rationes ad assertionem predictam adducas.

448 dis...Error] cols.293-94 453 11...Nolite] col.667 454 sicut!...extitit] 1 Dial. 6.93

448 patet] apparet Ly | quia] quod An Fi 449 possis] posset An Fi 451 manifesto]
 omitted Fi | consequens] eis added Ly 452 debent] licet Ly | impugnanti] impugnant
 Fi We 454 Nam] omitted Bb An Fi We 456 fiducialiter] omitted Bb An Fi We 459 sit]
 omitted Ly | debitor] est added An Ly 461 ut] defendat added Bb An Fi Ly
 probatam] quicumque added Fi 462 defendat] omitted Ly | solummodo] solum Ly
 463 sibi] omitted An 465 ista] omitted Ly 467 est] omitted Bb An We | legit...470
 quam] omitted Fi 469 illis] omitted Ly 470 quidem] omitted Ly 474 predictam]
 prescriptam We

Magister: Undecima ratio est hec. Ad illos spectat papam hereticum 475
 coercere qui ipsum minime coercendo a scelere nullatenus sunt immunes. Sed
 laici non sunt immunes a scelere si papam hereticum, cum clerici noluerint vel
 non potuerint, non coercent. Ergo in hoc casu debent papam hereticum
 coercere. Maior probatione non indiget. Minor probatur sic. Qui habent 480
 auctoritatem coercendi summos sacerdotes occisores Christi, habent etiam
 auctoritatem coercendi hereticos negantes fidem Christi. Populus autem habuit
 auctoritatem coercendi summos sacerdotes occisores Christi, quia aliter non
 coercendo a scelere fuissent immunes, cuius contrarium dicit Augustinus
 Psalmo 80, et ponitur 23 q. 3 c. ultimo, qui ait: "Ostendit Propheta nec illos 485
 immunes a scelere esse, qui permiserunt principibus Christum interficere, cum
 pro multitudine timerentur, et possent illos a facto, et se a consensu liberare. Qui
 desinit obviare, cum potest, consentit". Ergo consimiliter populus habet
 auctoritatem coercendi papam hereticum et alios hereticos fidem catholicam
 destruentes si clerici eos noluerint vel non potuerint coercere, nec est immunis
 a scelere si permittit pape heretico fidem corrumpere orthodoxam. 490

Duodecima ratio est hec. Non minus tenentur principes seculi fidem
 catholicam contra papam hereticum defensare quam teneantur socii socios et
 infirmos contra latrones defensare. Sed socii tenentur socios et infirmos contra
 latrones defensare, teste Ambrosio qui, ut legitur 23 q. 3 c. *Fortitudo*, ait: 495
 "Fortitudo, que bello tuetur a barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel a
 latronibus socios, plena iustitia est". Ergo multo magis, principes fidem
 catholicam contra papam hereticum quem nolunt vel non possunt clerici
 comprimere, tenentur coercere.

Tertiadecima ratio est hec. Qui alium tanquam excommunicatum vitare
 tenentur, ipsum a se in firma custodia sequestrare debent, si aliter eius 500
 communionem vitare non possunt. Sed principes seculares et laici scientes
 papam esse hereticum ipsum tanquam excommunicatum vitare tenentur, quia
 omnis hereticus sententia excommunicationis involvitur. Ergo principes

484 23...ultimo] col.898 (*Ostendit Propheta*) 494 23...Fortitudo] col. 897

476 Sed...477 immunes] *omitted* Bb 477 cum] eum *added* Ly 478 potuerint] coercere
added Ly 481 Christi] *omitted* We 482 Christi] hereticos negantes fidem Christi
added Fi | quia] et Ly 484 80] 60 Ly | qui] *omitted* Ly 485 Christum] crucifigere et
added Ly 486 a] de Bb | Qui] enim *added* An Fi Ly 487 desinit] desi Fi | potest]
 perversis et non facit *added* W | consentit] consentire videtur W 492 hereticum]
 hereticam Bb | teneantur] tenentur An Ly 493 et] *omitted* Bb An Fi Ly 494 23] 22
 Ly 498 tenentur coercere] *omitted* Bb 500 debent] deberent Ly | eius] post Bb
 501 vitare] evitare Ly

505 seculares et laici scientes papam esse hereticum, ipsum a se sub firma custodia
sequestrare tenentur, si eius communionem aliter vitare non possunt,
quantumcunque non fuerunt a clericis requisiti.

Capitulum 100

Discipulus: De istis rationibus post completionem operis huius collationem
habebo. Nunc autem peto ut indices quomodo ad rationes in contrarium
respondere contingat, et primo dic ad que allegantur supra capitulo 98.

5 **Magister:** Ad illa unico verbo respondetur, quod auctoritates ibidem adducte
sunt pure affirmative et ideo ex his ista negativa "heretici non sunt puniendi per
laicos nisi fuerint a prelati ecclesie requisiti" inferri non potest.

Discipulus: Ista est brevis responsio, de qua tecum alias conferam diligenter.
Ideo ostende quomodo respondetur ad allegationes supra capitulo 91 adductas.

10 **Magister:** Ad primam illarum respondetur quod papa hereticus in casu
prescripto, quando scilicet clerici nollent vel non possent eum corrigere, est de
foro iudicis secularis quantum ad hoc quod potest ipsum in firma custodia
detinere et prohibere ne in alios virus pravitatis heretice effundat. Potest etiam
15 de ipso inquirere, ipsumque examinare sollicitate et audire, sed non potest ipsum
degradare, neque diffinitivam contra ipsum proferre sententiam, et in hoc
defferetur futuris prelati catholicis zelum Dei et fidei catholice habituris, quia,
secundum nonnullos, degradatio pape heretici et prolatio sententie diffinitive
contra ipsum essent prelati ecclesie quibus Deus spiritum rectum infunderet
20 reservande. Cum vero accipitur quod clerici non sunt de foro iudicis secularis,
respondetur quod hoc fallit in multis casibus (Extra, *De sententia
excommunicationis c. Cum non ab homine*, et c. *Perpendimus*, et Extra, *De
apostatis et reiterantibus baptisma c. 1*, et Extra, *De vita et honestate
clericorum c. ultimo*). Unde, sicut allegatum est prius, glossa 23 q. 5 c.

100.20 Extra...21 homine] col. 893 **21** c Perpendimus] col. 897 | Extra...22 1] col. 790
(*Preterea clericis*) **22** Extra...23 ultimo] col. 453 (*Ex literis*) **23** prius] 1 Dial. 6.99

504 seculares] *omitted* An | scientes] *omitted* We | esse] *omitted* We | ipsum] *omitted* We
| a se] *omitted* Ly **505** possunt] *omitted* Bb **100.2** huius] collationem] coll'onem An **3** ad
rationes] *omitted* Bb An Fi Ly **5** unico verbo] unica ratione Ly | quod] quia We ille
added Ly | ibidem] idem Bb **6** ex his] *omitted* Ly **8** qua] *omitted* An **9** ostende]
ostendere An **10** illarum] illam An *omitted* Ly | respondetur] dicitur Ly **11** clerici]
omitted An Fi | nollent] nollunt Fi **16** defferetur] differetur We | Dei... catholice] ex
charitate Ly **17** nonnullos] non alios Fi **18** essent] a *added* Ly | Deus...19 reservande]
Spiritus Sanctus infunditur reservate Ly **19** reservande] reserva^e An **21** non] vero Ly
22 et...baptisma] *omitted* W

Principes plures casus notat in quibus laici iurisdictionem habent super clericos, inter quos unus est cum clerici fidem volunt subvertere. Si autem aliquis clericus cupiens fidem subvertere ad forum pertinet iudicis secularis, potissime papa hereticus quem clerici nolunt vel non possunt corrigere ad forum spectabit iudicis secularis. Quia, si periculis minoribus oportet occurrere, multo fortius necesse est maioribus periculis obviare, ut colligi potest ex verbis Gregorii decimi in generali concilio Lugdunensi (Extra, *De electione et electi potestate c. Ubi periculum*, libro sexto). Sed minus periculum immineret fidei si clerici inferiores fuerint pravitate heretica irretiti quam si papa conatus fuerit totam ecclesiam labe heretica maculare. Ergo, si quicumque clerici inferiores in quocumque casu spectant ad forum iudicis secularis, potissime debent iudices seculares et laici resistere pape heretico quando eum clerici nolunt vel non possunt coercere.

Discipulus: Per istam rationem laici in hoc casu possent papam hereticum neci tradere corporali, quia in nonnullis casibus laici clericos hereticos licite possunt occidere.

Magister: Respondetur quod in omnibus causa est consideranda. Causa autem quare clerici heretici in nonnullis casibus fiunt de foro iudicis secularis est ut ad terrorem aliorum debite comprimantur. Similiter causa quare papa hereticus, quem clerici nolunt vel non possunt corrigere, est per laicos comprimendus, est ne fides catholica per papam hereticum comprimatur. Et ideo, ubi fides salvaretur catholica per solam detentionem vel captivationem pape heretici, laici ad aliam penam procedere non debent. Ubi autem, papa hereticus in sola captivitate detento, periculum fidei probabiliter timeretur et per eius mortem fides salvaretur, ad necem corporalem pape heretici possent procedere laici ex zelo fidei orthodoxe.

30 Extra...31 sexto] col. 946. Cited in I Dial. 6.99

25 inter] omitted An | volunt] corrumpere vel added Bb An Fi | Si...26 subvertere] omitted Ly 26 pertinet] pertinent Ly 29 verbis] beati added Bb An Fi Ly 30 decimi] 110 Bb omitted Ly | De...potestate] de electionibus Bb An Fi Ly de electoribus We 31 immineret] imminet An 34 debent] debet An 38 neci] nece Bb An | tradere] tradi Bb An Fi | in] omitted An 39 possunt] possent Ly 41 in] et Bb fiunt] fiant Ly 42 aliorum debite] aliquorum An Fi 43 quem clerici] omitted An corrigere] coercere Ly 44 per] omitted Fi 45 detentionem] vinculationem Ly 46 papa...47 hereticus] a papa heretico Ly 48 necem] mortem Ly | possent] possunt Fi 49 ex] omitted Ly

50 **Discipulus:** Licet sepe reperiatur cautum in iure quod clerici non spectant ad
forum iudicis secularis, tamen in multis casibus hoc fallit, quia per conditores
legum quibus cavetur quod clerici non pertinent ad forum iudicis secularis
plures casus excipiuntur, inter quos non invenitur casus de papa heretico, quia
de illo casu in iure nunquam fit mentio. Ergo casus de papa heretico non debet
55 inter casus alios computari, et ita papa hereticus nunquam spectabit ad forum
iudicis secularis nisi per prelatos ecclesie fuerit traditus curie seculari.

Confirmatur hec ratio, quia eius est interpretari legem cuius est condere.
Cum ergo conditor legum quibus cavetur quod clerici non spectant ad forum
iudicis secularis nunquam dictas leges taliter interpretetur ut casum de papa
60 heretico excipiat, in nullo casu papa hereticus spectabit ad forum iudicis
secularis nisi in quo, secundum exceptiones sacrarum canonum, aliquando
clerici heretici fiunt de foro iudicis secularis, quin scilicet primo fuerint
degradati et postea traditi curie seculari (Extra, *De hereticis c. Ad abolendam*, et
c. Excommunicamus). Ergo consimiliter papa hereticus non spectabit ad forum
65 iudicis secularis nisi antea fuerit degradatus et curie traditus seculari.

Magister: Respondetur quod non illius solius est interpretari legem cuius est
condere, quod glossa (Extra, *De postulatione prelatorum c. 1*) insinuat
manifeste. Nam diversas interpretationes legis enumerans, quarum prima est
principis, legis videlicet conditoris, alia consuetudinis, alia iudicis, subiungit:
70 "alia est que nec generalis nec necessaria, nec redigenda in scriptis, ut
magistrorum". Ex quibus verbis habetur quod non solius condentis legem est
interpretari eandem. Ad cuius evidentiam dicitur esse sciendum quod
interpretatio legis non videtur esse nisi quedam declaratio intellectus legis seu

⁶³Extra...abolendam] col. 780 ⁶⁴c Excommunicamus] col. 787 ⁶⁷glossa...1] col. 41 (*Ad
hec*) | glossa...68 manifeste] Gloss, s.v. interpretatus, col. 99

50 spectant] spectent Ly 51 quia] qui Ly 54 illo] *omitted* An | Ergo] Ideo Ly
55 inter] in We | nunquam] *omitted* An 58 ergo] ideo Ly 59 interpretetur]
interpretentur Bb 62 secularis] illi autem non fiunt de foro iudicis secularis *added* Ly
64 consimiliter] similiter Ly 65 seculari] **Magister: Totam assertionem predictam
melius intelliges, et per consequens magis advertes an aliquid contineat
veritatis, si tibi monstravero quomodo ad confirmationem rationis tue
respondetur. Discipulus: Si ita est placet quod¹ (¹*omitted* Ba) ab ipsa incipias
added We Vc* Ba 66 non] est *added* An 67 De...prelatorum] De postulatis Bb An
Fi We De apostatis Ly 68 legis] legum Ly 69 legis...conditoris] legem condentis Ly
70 nec] non Ly est *added* W | nec necessaria] *omitted* W | ut] *omitted* Ly 73 legis]
legum Bb An Fi We | legis] legum Bb An Fi We**

expositio aut apertio. Unde tunc solum videtur necessaria interpretatio legis quando ignoratur intellectus legis. Ex tribus autem causis potest ignorari intellectus legis. 75

Quandoque enim verba legis propter aliqua verba equivoca vel multiplicia in ipsa contenta possunt habere diversos sensus, quorum nullus repugnat neque iuri divino, neque iuri naturali, neque iuri positivo minime abrogato, et in hoc casu interpretatio legis solummodo spectat ad conditorem legis vel superiorem qui eandem legem condere posset, quia, sicut aliorum non est condere legem ambiguam, sic non est aliorum condere legem eandem sub determinato sensu, et per consequens non est aliorum asserere talem sub tali sensu debere intelligi. 80

Quandoque autem ignoratur ultimus intellectus legis propter ignorantiam iurium positivorum: quando, scilicet, nesciuntur exceptiones legis qui ex iure positivo dependent, et ideo necesse est declarare et exponere sive interpretari quomodo lex debet intelligi. Et talis interpretatio seu expositio sive declaratio intellectus legis spectat ad consuetudinem, que est optima legum interpres, et ad iudicem cuius est legum et consuetudinum habere peritiam, et ad magistratos, hoc est in iure peritos, ad quos spectat notitiam legum habere. 90

Interdum autem ignoratur intellectus legum propter ignorantiam iuris divini vel iuris naturalis, sive rationis naturalis, aut etiam rationis accepte simul ex iure divino et naturali dictamine rationis. Verbi gratia, ut habetur Extra, *De sponsalibus c. Veniens*, papa mandat, statuendo legem, quod si quis invenitur cognovisse mulierem cui fidem dedit de matrimonio contrahendo, remanere debet cum eadem. Si quis autem attendat verba legis et nescierit ius divinum quo conceditur quod licet causa fornicationis uxorem dimittere, ultimum intellectum legis predicte nequaquam habebit. Item, ut habetur Extra, *De deposito c. secundo*, depositori licet pro voluntate sua depositum revocare, quod ignarus iuris naturalis quo cavetur ne ad patriam expugnandam depositum reposcatur nequaquam ultimate intelliget. Cum ergo ex ignorantia iuris divini et 100

93 Extra...94 Veniens] col. 665 98 Extra...99 secundo] col. 517 (*Bona fides*)

74 aut apertio] apertior Ly | apertio] apericio Bb | necessaria] omitted Ly 75 quando... legis] omitted Bb 78 contenta] contempta We | neque] omitted Ly 80 vel] ad added We 81 legem] sicut added Bb An Fi We 82 sic] ita An Fi | legem] omitted Ly 84 propter] per Ly 85 legis] legum Ly 87 seu] omitted Ly 90 in] omitted Ly | quos] omitted Bb 92 etiam] omitted Ly | ex] a Ly 94 sponsalibus] sponsilibus Bb | papa] omitted Bb | invenitur] inveniatur Ly 96 cum] in Ly | nescierit] nesciet An Fi nesciret We 97 ultimum] verum Ly 99 quod] tamen Ly 101 intelliget] intelligit Ly

105 iuris naturalis ignoratur intellectum legis, necessaria est interpretatio sive
 expositio et declaratio intellectus legis, et ista interpretatio seu declaratio legis
 principalissime spectat ad peritos iniure divino et philosophia morali, in tantum
 quod, si conditor legis non fuerit sufficienter instructus in scriptura divina et
 philosophia morali, interpretatio talis condite ab eo legis principalius spectat ad
 alios eruditos quam ad ipsum. Imo ipse posset et deberet in casu
 interpretationem legis sue ab eis recipere. Quemadmodum, secundum mundi
 sapientem, ad epikeiam spectat dicere in quo casu verba legis non sunt servanda,
 110 quod facit per agnitionem equitatis naturalis. Unde si rex illiteratus, experientia
 rerum et negotiorum peritia carens, statuatur legem solum considerans ea que
 communiter accidunt, philosophus eruditus et expertus melius dicet in quibus
 casibus verba legis non sunt servanda, et profundiore intellectum legis regalis
 habebit quam rex qui statuit eam.

115 **Discipulus:** Narratio suprascripta plura dubia, imo falsa, continere videtur,
 de quibus duo tantum ad presens reprobare conabor. Quorum primum est quod
 dicit aliquam legem esse ambiguam duos sensus habentem, quod Isidoro
 repugnare videtur. Isidorus enim, ut legitur dis. 4 c. *Erit*, asserit quod lex debet
 esse manifesta, "ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat". Lex autem
 120 ambigua diversos sensus habens est obscura. Ergo lex non debet esse ambigua.
 Secundum est quod dicit interpretationem legis ad peritos spectare. Hec enim
 Augustino, cuius verba ponuntur dis. supradicta 4^a c. *In istis*, obviare videtur.
 Ait enim: "In istis temporalibus legibus, quanquam de his homines iudicent,
 cum has instituunt, tamen cum fuerint institute ac firmate, non licebit iudici de
 125 ipsis iudicare, sed secundum ipsas". Ex quibus verbis patenter habetur quod de
 legibus temporalibus iudicare non licet, et per consequens eas interpretari non
 licet.

¹⁰⁸ secundum...¹⁰⁹ epikeiam] Cf. Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. 5, ch. 10. ¹¹⁸ dis...Erit]
 col. 5 ¹²² dis...istis] cols. 5-6

¹⁰² legis] et ob hoc *added* Ly ¹⁰³ et...legis] *omitted* Ly ¹⁰⁵ conditor] institutor Ly
¹⁰⁷ alios] aliquos Ly ¹⁰⁹ in] *omitted* Ly ¹¹⁰ facit] fit Ly | rex] *omitted* Ly
¹¹¹ statuatur] statuit Ly ¹¹³ profundiore] profunditorem An | regalis] legalis Bb
omitted Ly ¹¹⁵ Discipulus] *omitted* An | suprascripta] supradicta Ly ¹¹⁶ de quibus]
 quorum Ly ¹¹⁷ esse] *omitted* Bb | Isidoro...¹¹⁸ videtur] Isidorus reputare videtur
 falsum Ly ¹¹⁸ legitur] habetur Ly ¹¹⁹ captionem] captione Bb An Fi We
 captivatione Ly ¹²¹ Secundum] secundus Bb | Hec] hoc Ly ¹²² Augustino] Aug' An
 Ly | 4a] *omitted* Ly | istis] temporalibus *added* Ly | obviare videtur] *omitted* Ly
¹²³ temporalibus] autem *added* Bb | legibus] legis Bb | quanquam] *omitted* Bb An Fi
¹²⁴ instituunt] et *added* Bb

Magister: Ad primum istorum respondetur quod, quamvis quantum
 convenienter fieri potest lex debeat esse manifesta ne aliquid per obscuritatem in
 captionem constituat, tamen non est dicendum quin leges multe sic sint ambigue 130
 quod in eis verba multiplicia diversos habentia sensus ponuntur, cum etiam in
 lege divina talis diversitas et multiplicitas reperiatur, teste glossa, que, ad
 Galatos 6, super illud Apostoli "unusquisque onus suum portabit", ait
 contrarium: "quod hic dicitur, contrarium videtur precedentibus, ubi ait 'alter
 alterius onus suum portabit'", et declarans quod non est contrarium dicit "quod 135
 non est", scilicet contrarium precedentibus, "quia nomen oneris diversis modis
 accipitur. Multa enim sunt verba que diversis locis congruenter posita varie
 intelliguntur, sicut hic: nisi enim oneris nomen sub diversis significationibus
 acceperis, procul dubio putabis eundem sibi in loquendo esse contrarium, et hoc
 tam vicine positus verbis: qui cum Paulo ante diceret 'alterius onera portabit', hic 140
 dicit: 'unusquisque onus suum portabit'. Ex quibus verbis patet aperte quod
 verba ambigua et multiplicia reperiuntur in lege divina, ergo nec ab humanis
 legibus est hoc negandum, et ita non est inconueniens quod lex humana possit
 diversis modis intelligi.

Ad secundum dicitur quod quamvis secundum intentionem beati Augustini 145
 de temporalibus legibus que sunt pure positive, postquam fuerint institute ac
 firmate, nec iudex nec alius debeat iudicare an sint servande vel non sint
 servande, quia constat quod servande sunt, licebit tamen non solum iudici sed
 etiam eruditis et doctis iudicare et indagare secundum quem intellectum
 servande sunt et secundum quem intellectum servande non sunt, et que 150
 exceptiones circa leges institutas servande sunt et que servande non sunt, sive in
 quibus casibus leges institute servande sunt et in quibus casibus verba legis

132 teste glossa] Petrus Lombardus, *Collectanea in Paulum. In Epistolam ad Galatas*, P.L. t. 192,
 col. 163C 133 super...portabit] Galatians 6:5 134 contrarium¹] i.e to the point the Student just
 attempted to derive from Isidore. 140 ante diceret] Galatians 6:1

130 captionem] sci^{at} Bb contineat We 132 que] omitted Bb Fi We Ly
 134 contrarium] omitted Ly | hic] omitted W 135 onus...portabit] onera portate W 136
 est] omitted Bb An Fi | scilicet] hoc Ly | diversis] multis Ly 137 que] in added Ly |
 congruenter] continentur Bb An Fi We omitted Ly 138 hic] hoc Ly | nisi...nomen]
 nomen oneris quod nisi Ly 140 tam...cum] est causa quare Ly verbis] omitted W |
 Paulo] Paulus Ly | 'alterius...portabit'] alter alterius onera portate W 142 lege] le Bb
 143 ita] omitted Ly 145 secundum] secundam Bb An Fi We 146 fuerint] fuerunt Ly
 | ac] omitted Bb An Fi 147 sint] omitted An Ly 148 sed...149 etiam] et Ly 150
 et] omitted Bb | et...153 sunt] omitted Ly 152 leges...casibus:] omitted An Fi

servanda non sunt. Sic, secundum mundi sapientem, epikeia iudicat in quo casu
 155 verba legis non sunt servanda, utens naturali dictamine rationis, hoc est, utens
 iure naturali. Quia ex quo nulla lex positiva iusta potest esse contraria iuri
 naturali, lex quecunque humana in illo casu in quo si servaretur sicut verba
 sonant esset contraria iuri naturali minime est servanda. Sicut enim supra dictum
 est, lex humana, imo videtur quod lex nature (ut innuit Isidorus, prout recitatur
 160 dis. 1 c. *Ius naturale*) statuit quod res deposita quando repossitur, restituatur. Et
 tamen, si quis gladium depositum reposceret ad occidendum seipsum vel alium
 innocentem iniuste, gladius depositus sibi restitui non deberet, quia qui in hoc
 casu restitueret gladium depositum ageret contra ius naturale, quo quilibet
 obligatur tantum flagitium et dispendium proximi prohibere, si potest.

Discipulus: Dic quomodo per predicta contingat refellere rationem quam
 165 feci.

Magister: Respondetur quod, licet in iure, cum contra regulam qua dicitur
 quod clerici non spectant ad forum iudicis secularis excipiuntur casus in quibus
 regula illa fallit, non fiat mentio de papa heretico, tamen casus de papa heretico
 debet inter alios computari. Cuius ratio est: quia, sicut licet de multis que
 170 spectant ad ius naturale non fiat mentio in iure scripto, tamen facienda sunt cum
 occurrerit necessitas faciendi, ita licet in iure scripto non fiat mentio de casu in
 quo papa esset hereticus, tamen casus ille excipi debet quando papa incurrit
 hereticam pravitatem, et clerici nollent vel non possent eum cohercere.

Discipulus: Quare non excipitur casus de papa heretico si clerici nollent vel
 175 non possent eum cohercere, quando a conditoribus canonum, glossatoribus, et
 doctoribus excipiuntur casus in quibus illa regula fallit: "clerici non sunt de foro
 iudicis secularis".

159 dis...naturale] col. 2

153 Sic] sicut Ly | sapientem] sapientum Ly 155 iuri] iure Ly 156 illo] nullo Ly
 157 iuri naturali] omitted Ly | enim] omitted Ly 158 est] similiter added Ly | videtur
 quod] et Ly | innuit] renuit Bb 159 res] rex Bb | repossitur] repossitur We
 161 innocentem] nocentem Bb 162 gladium] omitted Ly | quo] ergo An 163 tantum]
 omitted Ly | si] omitted Fi 164 refellere] repellere Ly 166 cum] omitted Ly
 167 excipiuntur] excipiantur Ly 168 fallit] licet added We | tamen...heretico:] omitted
 Ly | de...heretico:] omitted Bb 169 debet] tamen added Ly 170 tamen] omitted Bb
 171 scripto] omitted Bb An Fi 173 nollent] nollet Bb nollunt Fi | possent] posset Bb
 possunt Fi | eum] eundem Bb Fi omitted We 174 Discipulus...175 cohercere] omitted
 An 175 eum] ipsum We | a] cum Ly | glossatoribus] Ly: gloss' Bb An Fi We 176 fallit]
 quod added Ly

Magister: Respondetur quod, sicut leges non feruntur nisi de his que sepe
accidunt, et non de illis que accidunt raro vel nunquam, ita sepe a conditoribus
legum et glossatoribus earundem ac doctoribus non excipiuntur casus in quibus
regule generales fallunt, nisi illi qui sepe accidunt et non illi qui accidunt raro
vel nunquam. Casus autem de papa heretico quem clerici nolunt vel non possunt
corrigere raro vel nunquam accidit. De nullo enim papa heretico ante tempora
nostra legitur quod clerici, saltem omnes, in coercedo ipsum fuerint
negligentes. Nam et Liberio pape heretico multi restiterunt viriliter, et
Anastasio secundum hereticum multi clerici fortiter impugnaverunt et a
communione eius se laudabiliter abegerunt. Et ita iste casus ante tempora nostra
non videtur accidisse, et propter hoc conditores legum et glossatores earum
aliique doctores, excipiendo casus in quibus regula fallit qua dicitur quod clerici
non sunt de foro iudicis secularis, de papa heretico quem clerici nolent vel non
possent corrigere non fecerunt mentionem. Et tamen iste casus multo magis
excipiendus est quam alii casus quos conditores canonum et glossatores
excipiunt.

Discipulus: Quare debet excipi casus iste.

Magister: Respondetur quod ideo debet excipi casus iste quia exceptio istius
casus ex ratione evidenti, cui nulla lex humana preiudicari potest quoquo modo,
patenter inferitur.

Discipulus: Que est illa ratio.

Magister: Ratio est hec. Ille casus a regula generali excipi debet quo non
excepto detrahitur honori divino, fides periclitatur catholica, et detrimentum ac
periculum et dispendium spirituale omnium fidelium procuratur. Hec est de se
manifesta, quia contra honorem divinum nulla regula est servanda. Iterum, nulla
lex humana que vergat in periculum fidei et dispendium salutis eterne ab
homine statui potest. Si enim pacta, promissiones, vota et iuramenta que vergunt
in interitum salutis eterne servanda non sunt secundum canonicas sanctiones,
ratione consimili leges humane quecunque in eo casu in quo vergerent in

179 accidunt] *omitted* Fi | et...accidunt] non de his que Bbm

180 earundem] eorundem Bb An Fi Ly 182 vel nunquam] *omitted* Ly 184 ipsum]
papam hereticum Ly 185 pape] papa Bb An Fi | restiterunt] resisterunt Bb An Fi
186 secundum] *omitted* Ly 187 eius] cuius An Fi | se] *omitted* Ly | abegerunt] abierunt
We 188 earum] earundem Ly 191 tamen] ideo Ly 195 casus] *omitted* Bb An Ly
iste] *omitted* Ly | istius] *omitted* Ly 196 ex ratione] exco^o e An 201 de se] *omitted* Ly
202 servanda] observanda Ly 203 vergat] cedit seu vergit Ly
205 interitum] fatum Fi 206 humane] *omitted* Ly | eo] illo Ly

periculum fidei catholice et dispendium spirituale fidelium non sunt servande.
 Sed casu predicto de papa heretico quem clerici nolunt vel non possunt
 210 cohercere non excepto a regula illa "clerici non sunt de foro iudicis secularis",
 honori divini detrahitur, quia inferiores, cum facile sequantur exempla maiorum,
 a vero culto Dei papam hereticum imitando se subtraherent. Fides etiam
 periclitatur catholica, quia, si, teste beato Hieronimo, ut legitur 24 q. 3 c.
Resecande, "Arrius in Alexandria una scintilla fuit quia non statim oppressus est
 215 totum orbem populatus est", multo magis papa hereticus, si non fuerit statim
 extinctus, eius flamma heretice pravitate totum populabitur orbem, inficiendo
 labe heretica Christianos. Et ita, si casus ille non excipitur a regula memorata,
 fides periclitatur ecclesie, et per consequens detrimentum et periculum ac
 dispendium spirituale omnium fidelium procuratur.

Quare ille casus est excipiendus omnino, nec papa de plenitudine potestatis
 220 posset statuere quod casus ille non exciperetur, quemadmodum, ut notat glossa
 dis. 40 c. *Si papa*: "Nunquid posset papa statuere quod non posset accusari de
 heresi. Respondetur quod non quia ex hoc periclitaretur tota ecclesia". Iterum,
 quod casus ille debeat excipi probatur ex hoc quod, teste Isidoro, ut habetur dis.
 4 c. *Erit lex* "nullo privato commodo, sed pro communi utilitate civium" debet
 225 conscribi lex. Lex ergo que esset contra utilitatem civium non esset lex. Sed si
 casus ille de papa heretico quem clerici nollent vel non possent corrigere ab illa
 lege qua cavetur quod clerici non sunt de foro iudicis secularis non exciperetur,
 esset contra utilitatem civium christianorum, ergo non esset vera lex sed falsa,
 iniqua, et iniusta, quare non esset servanda, quia Isaie 10 scribitur: "Ve qui
 230 condunt leges iniquas".

212 24...213 *Resecande*] col. 995 **220** glossa...221 papa¹] Gloss, s.v. a fide devius, col. 195
223 dis...224 lex] col. 5 **229** Isaie 10] Isaiah 10:1

208 Sed] in *added* Ly **210** detrahitur] distrahitur We **211** culto] cultu Fi | Dei] *omitted* Ly | subtraherent] subtrahent An **212** si] sicut Bb An Fi Ly **213** Arrius] qui *added* W | quia] sed quoniam Ly | est] fuit Bb An Fi We per *added* Ly **214** orbem] eius flamma *added* Ly | populatus] populata Ly **215** populabitur] depopulabitur Ly **220** posset] *omitted* Fi | statuere] facere Ly exciperetur] excipietur Bb | quemadmodum] *omitted* Ly **221** papa:] dicens *added* Ly Nunquid] non An Fi We | Nunquid...papa:] *omitted* Bb **222** Respondetur... non] *omitted* Bb An Fi We posset statuere quod non posset accusari *added* Ly | tota ecclesia] fides ecclesie W **223** hoc] *omitted* An We | quod:] quia Ly **224** lex] *omitted* Ly | nullo] modo *added* Bb An Fi | pro] non An **225** conscribi] scribi An Fi | Lex] *omitted* Bb An Fi We | si] *omitted* We **226** illa] ipsa Ly **228** civium] *omitted* Ly **229** esset] est An | quia] secundum *added* Ly | 10] 18 We

Discipulus: Contra predicta impugnatio fortis occurrit, quia, si verba legum in quibusdam casibus qui non sunt excepte in legibus non essent servanda, posset ad libitum quilibet excipere casus a lege quos vellet, et dicere "in istis casibus verba legis sicut sonant non sunt servanda", et ita ex lege nulla haberetur certitudo quando verba legis essent servanda et quando non essent servanda. 235

Magister: Ad hoc respondetur quod non licet cuilibet excipere casum ad libitum, et dicere verba legis in tali casu non sunt servanda, sed si dicit verba legis in tali casu non sunt servanda, oportet quod hoc ostendat per legem superiorem, vel per rationem evidentem. Et si altero istorum modorum patenter ostendit verba legis in tali casu non esse servanda, standum est dicto suo, non quia ipse dicit, sed quia lex superior vel ratio evidens hoc ostendit. Et ratio huius est quia nulla potest esse lex que legi superiori vel aperte rationi repugnat. Unde, quecunque lex civilis vel canonica repugnat legi divini vel rationi aperte, non est lex. Eodem modo, verba legis canonice vel civilis in illo casu in quo repugnarent legi divine, scilicet scripture sacre, vel rationi recte, non essent servande. 240 245

Discipulus: Ad quem pertinet iudicare verba legis canonice vel civilis repugnare scripture divine vel rationi recte.

Magister: Respondetur quod hoc iudicare per modum doctrine et simplicis assertionis spectat ad eruditum in scriptura divina, et ratione naturali ac philosophia morali pollentem. Hoc autem iudicare ex auctoritate officii, alios obligando ad hoc servandum et tenendum, spectat ad conditorem legis de consilio peritorum in scripturis sacris et naturali precellentium ratione. 250

Discipulus: Ergo secundum predicta theologi et philosophi haberent iudicare de intellectu legum civilium et canonicarum. 255

Magister: Conceditur quod ultimum iudicium de intellectu legum civilium et canonicarum est reservandum theologis et philosophis, quemadmodum ultimum iudicium de aliquo dubio in scientia inferiori reservandum est scientie

256 ultimum...257 philosophis] See *Political Ockhamism*, pp. 205-215.

231 legum] legis Fi 238 legis] legum Ly 240 ostendit] ostenderit We | legis] legum Ly 242 legi] lege Bb | repugnat] repugnet Ly | Unde...243 repugnat] omitted Bb 243 vel canonica] omitted Ly 244 Eodem modo] et eadem An Fi in] omitted Ly 251 alios] omitted Ly 252 servandum] servande Bb | de] cum Ly 253 precellentium] pollentium Ly 255 canonicarum] canonum Ly 256 Magister...257 canonicarum] omitted Bb 257 canonicarum] canonum Ly | reservandum] servandum Ly theologis] theologiarum Bb

260 superiori, eo modo quod per principia iudicandum est de conclusione que sequitur ex principiis.

Discipulus: De hac materia tactum est supra libro primo. Ideo transi, et narra quomodo responderetur ad secundam rationem supra 91° capitulo adductam.

265 **Magister:** Responderetur quod nonnunquam ad iudicium secularem spectat cognoscere de causa heretice pravitatis, et hoc dupliciter. Uno quidem modo per seipsum, quia ipse tenetur multa scire per que potest in causa heretice pravitatis
270 in multis casibus iudicare, etiam absque aliorum consilio peritorum. Si enim aliquis Christianus dixerit fidem christianam esse falsam et malam, iudex secularis non debet indigere consilio ut sciat an talis sit tanquam hereticus condemnandus, sed ipsemet tenetur scire quod talis est hereticus reputandus et pro heresi condemnandus. Similiter, si quis docuerit quod Christus non fuit natus de virgine, vel quod non fuit passus, vel quod non resurrexerit, vel quod non est unus Deus, vel quod non sunt tres persone in Deo, iudex secularis tenetur scire quod talis est hereticus. Et ita, sicut iudex secularis multa ad fidem spectantia orthodoxam credere tenetur explicite, ita in multis casibus per
275 seipsum potest cognoscere quid est tenendum in causa heretice pravitatis.

Alio modo potest cognoscere de causa heretice pravitatis requirendo consilium peritorum, quemadmodum de multis casibus civilibus cognoscit, nesciendo in eis per seipsum quid rectum, quid obliquum, nisi per informationem aliorum decernere. Cum enim coram iudice aliquis accusatur de
280 falsa moneta, sepe iudex nescit discernere per seipsum an moneta de qua est questio sit falsa vel vera, et ideo antequam sententiam proferat requirit monetarios, quos iuramento vel alio modo licito astringit ut sibi de dicta moneta indicent veritatem. Et ita in quam plurimis casibus iudex secularis, qui non habet omnes artes et omnes naturas rerum scire, de consilio aliorum profert

261 supra...primo] 1 Dial. 1.6-14, *passim*.

261 tactum] dictum Ly | narra] monstra Ly **264** quidem] *omitted* Ly **265** quia] et *added* Ly **267** esse] *omitted* Ly **268** an] ut An **271** non:] *omitted* Bb **272** in Deo] *omitted* We **275** quid... heretice] *omitted* Bb **277** casibus] causis We | casibus...278 seipsum] criminibus contingit ex informatione aliorum in quibus nesciret Ly **279** informationem] informatione Fi An We | decernere] discutere Ly **280** sepe iudex] *omitted* Ly | est] fit Ly fit An (*cancelled*) **281** vel] et Ly **282** licito] tali Ly de] *omitted* Bb | dicta] *omitted* Ly **283** indicent] indigent Bb | quam] pluribus An Ly **284** habet] potest We | omnes:] *omitted* Ly

sententiam, quia in talibus causis quampluribus per seipsum non posset 285
 cognoscere quomodo eum oporteat iudicare. Sic dicunt de iudice seculari in
 multis casibus respectu cause pravitatis heretice, quia in multis casibus indigeret
 consilio in sacris literis peritorum. Si enim aliquis Christianus accusaretur coram
 iudice seculari in biblia minime erudito quod pertinaciter asseverit beatum 290
 Paulum fuisse conversum ante passionem Christi, quemadmodum quidam
 magnus canonista dixit, et in scripturis suis reliquit, quod beatus Paulus fuit
 unus de duodecim apostolis qui sequebantur Christum antequam pateretur, 290
 iudex secularis nesciret per seipsum dare sententiam, sed requisito consilio
 peritorum in scripturis sacris ex quibus penderet questio supradicta, posset
 secure dare sententiam. Ubi autem iudex secularis nec per se nec per consilium 295
 suum posset scire aperte que esset veritas in aliqua questione mota de fide, in
 tali casu se intromittere non deberet.

Ad propositionem igitur applicando dicitur quod, si papa hereticus teneret
 fidem christianam esse falsam, vel non esse tres personas distinctas in divinis 300
 aut aliquid huiusmodi, quod iudex secularis per seipsum vel per consilium et
 informationem peritorum posset aperte cognoscere esse hereticum, secure posset
 papam hereticum iudicare, si clerici nollent vel non possent ipsum debite
 cohercere.

Cum vero dicitur quod ad iudicem secularem non pertinet causa fidei vel
 Dei, respondetur quod dicere causam fidei vel Dei nullo modo spectare ad 305
 iudicem secularem et laicos est omnino insanum, et est verbum clericorum
 avarorum et superbiorum, qui omnino ab ecclesia Dei laicos conantur excludere,
 ut, ipsis laicis exclusis ab ecclesia, clerici laicorum domini reputentur, cum
 tamen, sicut sepe allegatum est prius, in scriptura sacra nunquam laici ab

290 quidam...292 pateretur] This as yet unidentified canonist seems to have been reporting a
 venerable if obviously erroneous tradition. Centuries before Ockham, speaking at the 2nd Council of
 Limoges (November 1028) a certain "Petrus presbyter" had mentioned that "multi hodieque non
 advertentes Paulum putant esse de duodecim", adding that many included St. Paul "in duodecim
 apostolorum serie per canonem Missae et per alia loca" (PL, t. 142, cols. 1359B, 1362A).

285 sententiam] *omitted* An | causis] casibus An Ly **286** quomodo] *omitted* Fi | eum]
omitted Ly | Sic] si An **287** indigeret] indigent An **288** in] *omitted* Bb An Fi
 accusaretur] accusaret An Fi **289** asseverit] asseruit Ly **291** canonista] cononista Bb
 An | reliquit] relinquit An Fi **293** sed] de *added* Ly **295** secure] scire Ly | dare]
omitted Bb | nec:...se] *omitted* Ly | per] alium *added* Bb An **299** vel] *omitted* Ly
300 et... 301 informationem] *omitted* Ly **302** nollent] nolunt Fi | non] *omitted* Bb
 possent] possit' Fi **305** spectare] spectat An **306** et] vel Ly | est] esset Ly
307 omnino] ideo Ly **308** exclusis] possent *added* Ly | clerici] *omitted* Ly | reputentur]
 reputari Ly **309** tamen] autem Fi *omitted* Ly | prius] *omitted* Ly

310 ecclesie nomine excludantur, sed ubicunque in scripturis sacris nomen
 "ecclesie" viros et mulieres clericos et laicos comprehendat. Causa igitur fidei et
 Dei secundum istos spectat ad laicos, quemadmodum fides spectat ad laicos, et
 sicut Deus ita est Deus laicorum sicut clericorum, sic causa fidei spectat ad
 clericos et etiam ad laicos. Si enim causa fidei et Dei nullo modo spectaret ad
 315 laicos, laici nec fidem deberent defendere, nec hereticos evitare, nec in
 prosecutione cause fidei prelati assistere, nec in aliquo se intromittere de
 hereticis etiam per ecclesiam condemnatis, que sunt insana censenda. Causa
 igitur fidei, que est causa Dei, aliquo modo spectat ad laicos.

Principalius tamen spectat ad prelatos ecclesie, quia prelati ecclesie non
 320 solum hereticos laicos, quando per alios laicos minime cohercentur, sed etiam
 hereticos clericos possunt debite cohercere, de quibus laici iudicare non possunt
 nisi clerici eos noluerint vel non potuerint castigare. Secundario autem causa
 fidei spectat ad laicos, quia laici etiam clericos, imo etiam papam hereticum,
 possunt et debent, ne virus sue perfidie transfundat in alios, prohibere, si eum
 325 clerici noluerint vel non potuerint cohercere.

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad auctoritates ubi prius adductas.

Magister: *Ad primam* respondetur quod cum de causis Dei agitur, et
 sacerdotes Christi suum officium digne et sollicitate exequuntur, imperatores et
 reges debent voluntatem suam sacerdotibus Christi, recipiendo eorum
 330 informationem et consilia ac stando eorum iudicio in hiis que ad ipsos pertinent
 iudicare, subdire, non preferre. Ubi autem sacerdotes averterentur a fide, vel in
 causis Dei essent dampnabiliter negligentes, imperatores et reges **deberent**
 voluntatem suam sacerdotibus non subdere sed preferre. Et sic intelligenda sunt
 verba Felicis pape, qui per verba sua honorem Dei intendebat. Et ideo, quia
 335 esset contra honorem Dei quod reges voluntatem suam subderent sacerdotibus

334 verba[...pape] col. 20 (*Certum est*)

310 sacris] divinis We **311** clericos] **Vc:** *omitted* Ww | et:] *omitted* An Fi **312** istos] istas
 Bb | quemadmodum...laicos:] *omitted* Ly **313** Deus' ...clericorum] Deus est Deus
 clericorum ita est Deus laicorum Ly | spectat...314 laicos] que spectat ad clericos
 etiam spectat ad laicos Ly **314** enim] etiam Ly | spectaret] spectat Fi **315** deberent]
 Domini Ly **316** cause] *omitted* Ly | de] *omitted* Bb **317** condemnatis] deberent
added Ly **318** igitur] enim Bb ergo We | fidei] *omitted* Ly | laicos] prelatos Fi
320 quando...cohercentur] cohercent Ly **321** hereticos] *omitted* Ly **322** eos] *omitted*
 Ly **324** transfundat] transfundant Bb transferant Ly **326** ubi prius] supra Ly **327** Ad
 primam] *omitted* Bb An Fi Ly | Dei] fidei Ly **330** ac stando] *omitted* Ly **332**
 deberent] debent Ly *omitted* Bb An Fi **334** qui] *omitted* Fi

hereticis et negligentibus seu laborantibus ad subversionem fidei orthodoxe, noluit Felix papa quod reges in hoc casu suam subderent sacerdotibus voluntatem.

Ad auctoritatem Nicholai pape respondetur quod verba eius non possunt nec debent sine omni exceptione intelligi. Tunc enim clerici incorrigibiles, falsarii, et heretici per ecclesiam condemnati et curie traditi seculari per iudices seculares nullo modo iudicari deberent, que tamen constat esse falsa. Verba igitur Nicholai pape cum exceptionibus suis debent intelligi. Potissima autem exceptio est quando papa est hereticus et clerici eum nolunt vel non possunt corrigere. Ergo cum ista exceptione potissime verba Nicholai debent intelligi.

Ad tertiam autem auctoritatem respondetur quod Theodosius Iunior, scribens synodo Ephesine, noluit quod Candidianus comes se de piis dogmatibus que in eadem synodo tractabantur intromittere attemptaret, quia *illa* pia dogmata de quibus tractabatur sufficienter poterant terminari per sacerdotes qui convenerant. Cum vero dicit "illicitum namque est eum, qui non sit in ordine sanctissimorum episcoporum, ecclesiasticis intermisceri tractatibus", respondetur quod hec verba non possunt nec debent intelligi sicut prima facie sonant. Tum quia tunc nunquam magistri theologie aut alii literati in decretis et scripturis divinis qui non essent episcopi deberent ecclesiasticis tractatibus interesse, tum quia tunc imperatores nunquam deberent concilio generali in quo tractaretur de questione fidei interesse, que falsa sunt et absurda. Debent ergo verba predicta sic intelligi: quod illicitum est eum qui non sit in ordine episcoporum, tanquam sit presidens episcopis, ecclesiasticis intermisceri tractatibus, quando per episcopos rite et ordinate tractantur. Ubi autem episcopi convenirent in subversionem fidei

339 auctoritatem...pape] col. 338 (*Denique*) 346 tertiam...auctoritatem] col. 339 (*Satis evidenter*)

337 suam] suo Ly | subderent] *omitted* An Fi 339 respondetur] dicitur Ly 340 falsarii] *omitted* Ly 341 et...seculari] *omitted* Fi 344 eum] *omitted* Ly | possunt] *omitted* Bb 346 autem] *omitted* We Ly | Iunior] minor An Fi Ly 347 Ephesine] Ephesinei An Fi | se] sic Fi | piis] hiis Bb *omitted* An | dogmatibus] degradationibus Ly 348 illa] eius Bb An Fi Ly | pia] impia Ly 349 convenerant] **qui tanquam periti et zelo fidei christiane¹** (¹*orthodoxe* Vc* Ba) **accensi consilio predicti comitis in huiusmodi non egebant** *added* We Vc* Ba 350 vero] ergo Bb | namque] enim Ly | sit] est Ly 351 intermisceri] intromisceri Ly 352 non] *omitted* Bb | tunc] *omitted* Ly 353 magistri] magister Ly | alii literati] alius literatus Ly 354 essent...deberent] esset episcopus deberet Ly | deberent] debent Fi | tunc... 355 nunquam] etiam imperatores non Ly 356 sic] sicut precedentia Ly 357 quod] quia Ly | presidens...358 episcopis] episcopus Ly 358 tractatibus] et *added* Ly

360 catholice, deberet laicus catholicus non solum eis preesse, sed eos debite
cohercere quando per alios clericos coherceri non possent.

Ad quartam auctoritatem similiter repondetur quod imperatores non debent
indebite usurpare que solis sacerdotibus conveniunt. Sed detinere papam
hereticum quando clerici nolent vel non possent eum corrigere non convenit
365 solis sacerdotibus, sed competit laicis orthodoxis, ideo etc.

Ad quintam auctoritatem dicitur quod si imperator est Catholicus, filius est
secundum Iohannem papam ecclesie catholice, non heretice, non presul ecclesie
catholice, sed presul (hoc est superior) est et iudex ecclesie heretice, quando
clerici ecclesiam hereticam nolunt vel non possunt corrigere. Et ideo "quod ad
370 religionem competit discere" a Catholicis "ei convenit, non docere", tanquam
habens predicandi officium, quia "habet privilegia potestatis sue, que
administrandis legibus publicis divinitus consecutus est" in quantum solummodo
imperator. Sed in quantum imperator christianus non solum ad ministrandum
legibus secularibus debet intendere, sed ei incumbit hereticos clericos, etiam
375 papam hereticum, quando ecclesiastica potestas deficit, cohercere. Et ideo
imperator circa dispositionem celestis ordinis nichil usurpet indebite, quia ad
sacerdotes catholicos non hereticos Deus voluit que ecclesie dispensanda sunt
pertinere principaliter, non ad seculi potestates principaliter, nec etiam non
principaliter quantum ad sacramenta ecclesie dispensanda. Quantum vero ad
380 clericos ordinandos et recipiendos si *remeaverint* de errore, non debent se
imperatores intromittere, nisi supplendo malitiam vel negligentiam aut
impotentiam vel ignorantiam sacerdotum. Verba igitur Iohannis pape sane
debent intelligi, ut in detrimentum fidei orthodoxe nullo modo redundant.

362 quartam auctoritatem] col. 20 (*Imperium vestrum*) **366** quintam...dicitur] col. 341 (*Si
Imperator*) **369** quod...370 discere] *ibid.* **370** ei...docere] *ibid.* **371** habet...372 est] *ibid.*

361 possent] possunt Ly **362** similiter] *omitted* Ly **366** si... Catholicus] imperator
catholicus Ly **367** heretice] et *added* Ly | non] est *added* Ly **368** quando] cum An
Fi **369** quod] quo W **370** competit] ei *added* Ly | ei convenit] *omitted* Ly **371** que...372
administrandis] ad que ministrandum Ly **372** administrandis] administrandum An Fi |
consecutus] constitutus Ly | est] nec *added* Ly **373** christianus] est *added* Bb An Fi
Ly | ad ministrandum] administrandum Ly | ministrandum] ministrandis We **375**
ecclesiastica] ecclesie Ly **376** usurpet] usurparet Ly **377** non] autem *added* Ly | que] in
added Ly dispensanda] disponenda We **380** ordinandos] ordinatos qui heretici facti sunt
corrigenos Ly | si] *omitted* An | *remeaverint*] remanserint Bb An Fi remanserint in
errore Ly **381** vel negligentiam] *omitted* Fi **382** igitur] hec *added* Ly

Discipulus: Quomodo possent in detrimentum fidei redundare.

Magister: Respondetur quod verba Iohannis pape in detrimentum fidei orthodoxe redundarent si in nullo casu imperator vel iudex secularis posset papam hereticum cohercere, quia, si papa esset hereticus et omnes clerici una cum papa, excepti duobus vel tribus episcopis quos papa hereticus in vinculis detineret, in multitudine populi christiani periclitaretur fides, nisi laici possent compescere hereticos et catholicos liberare. 385 390

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad auctoritatem Cypriani.

Magister: Respondetur quod beatus Cyprianus loquitur in casu in quo pontifices non sunt heretici, nec sunt in suo officio negligentes.

Discipulus: Video quod omnes auctoritates de hac materia uno modo exponuntur, quod videlicet intelligendi sunt quando non deficit potestas ecclesiastica. Quando autem defecerit potestas ecclesiastica, locum non habent. Ideo dic quomodo ad tertiam rationem respondetur. 395

Magister: Respondetur quod omne crimen ecclesiasticum spectat in aliquo casu ad iudicem secularem. Aliter enim pater filium pro crimine heresis cohercere non posset. Aliter etiam iudex laicus clericum dampnatum pro heresi et curie traditum seculari iudicare non posset. 400

Discipulus: Executio sententie late contra clericum pro crimine ecclesiastico, puta pro crimine heresis vel alio crimine ecclesiastico, spectat ad laicum, sed examinatio cause et pronuntiatio sententie non spectat ad laicum. Unde illa punitio hereticorum fit auctoritate ecclesie, et ita magis eam facit ecclesia quam iudex secularis. 405

Magister: Videtur nonnullis quod minime habeas sacrorum canonum intellectum, quia iudex secularis, puniendo clericos hereticos ab ecclesia condemnatos et curie traditos seculari, non est merus executor sententie per ecclesiasticum iudicem late. Tunc enim nullam penam posset infligere nisi per ecclesiasticum iudicem taxatam, quod falsum est. Iudex ergo secularis non est in 410

391 auctoritatem Cypriani] col.21 (*Quoniam*)

384 fidei] *omitted* Ly 386 orthodoxe] catholice We *omitted* Ly 387 quia] *sed* Ly 389 fides...390 liberare] *omitted* Fi 390 et catholicos] *omitted* Bb 393 sunt] *omitted* Ly 396 defecerit] deficeret Ly 399 enim] non omnis Ly 400 non] *omitted* Ly dampnatum] condemnatum Ly 403 vel... ecclesiastico] *omitted* Ly | crimine] modo An 408 hereticos] *omitted* Ly 409 merus] tantum Ly

hoc casu merus executor, et per consequens habet in hoc casu de clerico heretico iudicare. Ad convincendum tamen ipsum de heretica pravitate sufficit sibi quod convictus fuerit in alio iudicio, et ideo solum sibi iudicialiter debitam penam imponit. Et ita videtur quod crimen ecclesiasticum in aliquo casu spectat ad iudicem secularem. Quare tunc potissime spectat cum papa est hereticus et clerici nolunt vel non possunt cohercere eundem.

Ad decretum autem 11 q. 1 c. *Si quis cum clerico*, respondetur quod decretum illud loquitur in casu quando tota potestas ecclesiastica non deficit. Quando autem tota potestas ecclesiastica deficeret, aliter esset tenendum.

Discipulus: Hoc videtur contra iura. Dicit enim glossa 11 q. 1 c. 1 quod propter negligentiam iudicis ecclesiastici clericus non potest conveniri coram laico, licet e converso propter desidiam iudicis secularis causa secularis coram iudice ecclesiastico sit tractanda.

Magister: Respondetur quod glossa loquitur in casu in quo non tota ecclesiastica potestas deficeret. Licet enim episcopus negligeret facere iustitiam de clerico, non esset ad secularem iudicem recurrendum, quia ad papam posset haberi recursus. Sed si nullus esset papa et nullus esset clericus qui posset et vellet de clerico, qui fidem esse falsam publice predicaret, iustitiam adhibere, ne tantum fidei periculum immineret, esset clericus per laicos saltem detinendus.

Ad rationem vero qua probatur quod crimen ecclesiasticum ad iudicem secularem non spectat, respondetur quod ad decentiam iudicis qui per seipsum ex consuetudine audit, examinat, et diffinit causas, spectat quod habeat notitiam illarum legum et iurium secundum que est in causis huiusmodi iudicandum. Et ideo qui ex consuetudine per seipsum audit, examinat, et diffinit in causis de criminibus ecclesiasticis, et maxime de crimine heresis, decet ut non solum in notitia canonum, sed etiam in scripturis divinis sit peritus et etiam exercitatus. Sed non est simpliciter necessarium quod ille qui non ex consuetudine per

418 11...clerico] col. 640 421 Dicit...11] Gloss, s.v. quod clericus, col. 900 | c 1] col. 627
(*Nemo unquam episcopum*)

413 sibi] *omitted* Ly 415 spectat] spectet Bb An Fi 416 est] esset Ly 417 nolunt] nollent Ly | possunt] possent Ly 418 cum clerico] in hoc Ly 419 deficit... 420 ecclesiastica] *omitted* Fi 420 deficeret] deficit Ly 423 desidiam] defectum Ly 429 vellet] nollet Ly | qui...adhibere] publice delinquente iustitiam facere deberent laici iustitiam adhibere Ly | adhibere] adhiberet Bb exhibere We | ne] et sic etiam ubi Ly 430 saltem] *omitted* Ly 431 qua] quia Bb 433 audit] et *added* Ly 435 qui] *omitted* An | de...436 criminibus] criminalibus et Ly 436 decet] dictum An 437 etiam] *omitted* Ly

seipsum huiusmodi causas examinat, sed aliis committit, notitiam habeat, presertim excellentem, legum et iurium secundum que oportet iudicem in causis huiusmodi iudicare, sed sufficit quod habeat peritiam iudicandi. 440

Aliter enim nullus posset eligi in summum pontificem nisi esset in scripturis divinis excellens, cum tamen constat sepe in sacra pagina simplices fuisse ad papatum assumptos. Constat enim quod ad summum pontificem sunt cause fidei deferende (24 q. 1 c. *Quotiens*). In causis autem fidei potissime et principalissime oportet secundum sacras litteras iudicare. Ergo, si iudex in talibus causis debet habere notitiam precellentem iuris secundum quod oportet iudicare, nullus posset eligi in summum pontificem nisi esset excellens in sanctarum notitiam scripturarum. Iterum, nullus posset eligi in episcopum nisi haberet notitiam decretorum et decretalium, quia secundum decreta et decretalia oportet in causis ecclesiasticis iudicare. 445 450

Videtur ergo dicendum quod cum aliquis tractat causas aliquas, eas aliis committendo et de consilio aliorum, non est necesse quod habeat legum secundum quas iudicare debet notitiam precellentem. Ergo quando cause aliquae non spectant ad iudicem nisi in casu speciali et qui raro accidit, non est necesse quod iudex iuris secundum quod iudicare debet notitiam habeat precellentem. Cause autem fidei in casu speciali et qui raro accidit spectant ad iudicem secularem, ut scilicet iudex secularis per seipsum causam fidei examinet et in ea diffiniat absque consilio aliorum in sacra pagina peritorum. Hoc enim nunquam debet facere nisi quando omnes in sacris literis eruditi quorum posset habere consilium aperte contra fidem errarent, et ideo non est necesse quod iudex secularis notitiam habeat precellentem scripture divine, sed sufficit sibi pro multis casibus, qui tamen raro vel nunquam accidunt, quod aliqualem notitiam explicitam fidei habeat orthodoxe, quam habere tenetur, quemadmodum omnes Christiani aliqua tenentur credere explicite, que debent tam firmiter credere quod si omnes clerici mundi et in sacra pagina eruditi contraria affirmarent, 455 460 465

445 24...Quotiens] col. 970

440 iurium] notitiam *added* Ly | causis] *omitted* Ly 441 quod] *omitted* An 442 nullus] quis non Ly | eligi] *elegi* Bb 445 autem] *enim* Ly 446 secundum] quod An 447 oportet] *posset* Ly 449 notitiam] *notitia* Ly 452 eas] *omitted* Ly 453 et] *omitted* Fi 454 precellentem] *excellentem* Ly | Ergo] *multo fortius added* We Vc* Ba 455 spectant] *spectat* Bb We | nisi] *omitted* Fi | et] *omitted* Ly 461 non] in Bb 464 explicitam] *explicatam* Bb 466 et] *omitted* Ly

470 docerent, predicarent, assererent, et tenerent, laici eis credere non deberent, sed
eos redarguere, reprobare, et acriter reprehendere tenerentur. Et ideo in talibus
casibus, quando scilicet clerici errarent contra illa que laici credere tenentur
475 explicite, omnes laici christiani ratione utentes et discreti, quales debent esse
iudices in quibuscunque causis, habent sufficientem peritiam ad iudicandum in
talibus causis de clericis quibuscunque.

Discipulus: Mirabile est quod idiota de clerico, imperitus de perito,
475 illiteratus de literato in his que ad sacras literas spectant debeat vel valeat
iudicare, et tamen si ad hoc aliqua exempla possunt adduci libenter scirem.

Magister: Ad hoc probandum exempla plurima allegantur. Si enim omnes in
sacra pagina eruditi una cum papa et cardinalibus omnibus predicarent,
assererent, et docerent fidem christianam esse falsam et malam, et legem
Iudeorum vel Sarracenorum esse servandam, laici illiterati per notitiam fidei
480 quam in ecclesia didicerunt essent iudices eorum idonei quantum est ex parte
scientie vel peritie seu notitie, licet aliqui non essent iudices eorum idonei
propter carentiam iurisdictionis et potestatis.

485 Item, si omnes clerici mundi assererent Christum non fuisse crucifixum, vel
non esse venturum ad iudicium, vel animas reproborum non esse in inferno, vel
aliquid huiusmodi, quod omnes Christiani laici et clerici credere tenentur
explicite, pure laici illiterati quantum est ex parte notitie seu peritie essent
iudices eorum idonei.

Discipulus: Tu ponis exempla que nunquam acciderunt.

490 **Magister:** Respondetur quod propter duo talia ponuntur exempla. Primo,
quia talia, licet nunquam acciderint, possent accidere. Secundo, quia per
exempla tam aperta manuducitur intellectus ad discernendum quid in aliis est
tenendum.

Discipulus: Puto me intelligere responsionem datam ad rationem illam. Ideo
dic quomodo respondetur ad rationem quartam.

---

467 predicarent] *omitted* Bb | eis] *omitted* Ly | deberent] debent Bb Fi 468 Et...469
tenentur] *omitted* Ly 470 et discreti] *omitted* Ly | debent] *omitted* An 471 ad
iudicandum] iudicandi Ly 472 causis] fidei *added* We 474 vel] et Ly 476 enim] *omitted*
Ly 480 quantum...481 idonei] *omitted* An 483 mundi] *omitted* Fi
485 Christiani] ecclesiastici *added* Ly | et clerici] *omitted* Ly 486 laici] *omitted* Ly
seu peritie] *omitted* Ly 490 acciderint] acciderit Bb acciderunt tamen Ly | possent]
possunt Ly 491 aperta] apparenta Fi aperte Ly 493 illam] *omitted* An

Magister: Respondetur quod maiores cause sunt ad maius iudicium deferende quando iustitia et veritas in maiori iudicio poterit inveniri, et iudicium maius non deficit. Quando autem non inveniretur maius iudicium, tunc nonnunquam maiores cause essent ad inferius iudicium referende. Et ideo, si papa et omnes clerici ad quos posset haberi recursus contra fidem errarent aperte, tenentes vel docentes aliquid contra catholicam veritatem quam omnes, etiam laici, tenentur credere explicite, huiusmodi causa non ad papam hereticum sed ad laicos catholicos esset omnino deferenda. 495 500

Cum vero accipitur quod causa heresis est inter causas maximas computanda, respondetur quod causa heresis duplex est, sicut causa fidei duplex est. Quandoque enim vocatur causa heresis quando questio agitur de aliquo quod manifestum esse heresim, quia est heresis explicite condemnata, et hec causa heresis, vel causa fidei, inter causas maximas minime computatur, quia hec causa ad episcopos spectat et inquisitores heretice pravitatis. Et ideo hec causa in casu speciali potest competere laicis etiam super papam hereticum quem clerici nollent vel non possent cohercere. Alia est causa heresis sive fidei quando de aliquo questio agitur quod non est certum esse heresim, quia nec est heresis explicite condemnata, nec eius contrarium est veritas catholica explicite approbata. Et talis causa heresis vel fidei inter causas maximas computatur, nec diffinitio seu determinatio talis cause unquam spectat ad laicos illiteratos, sed solummodo spectat ad universalem ecclesiam et concilium generale, vel ad Romanum pontificem. Et ita talis causa nunquam deferenda est ad iudicium seculare, et ideo quantum ad talem causam iudicium ecclesiasticum maius est iudicio seculari, sicut scribit Gregorius Nazianzenus. Si tamen iudicium ecclesiasticum propter infidelitatem clericorum defecerit, talis causa tunc minime est tractanda. 505 510 515 520

Ad quintam rationem respondetur quod licet potestas iudiciaria *secularis et potestas iudiciaria* sacerdotalis sint potestates distincte, non tamen taliter sunt distincte quod nunquam habeat una iudicare de alia, et quod nulla causa que

---

495 maiores] rariores Bb | iudicium] omitted Fi 498 nonnunquam] omitted Ly referende] deferende Ly 500 catholicam] aliquam Ly | omnes...501 laici] eodem modo omnes clerici Ly 504 duplex est] omitted Ly 506 est] omitted An | hec] est added Bb 507 causas] multas Fi 509 etiam] omitted Ly 510 nollent] nolunt Fi Ly | possent] pnt Fi possunt Ly 511 agitur] efficitur Ly | nec] non Ly 515 ad] omitted Ly 519 defecerit] deficeret Ly 521 iudiciaria] iudicia Bb | secularis...522 iudiciaria] omitted Bb An Fi Ly 522 sacerdotalis] et secularis added Ly | sunt] omitted Bb

525 spectat ad unam potestatem in nullo casu spectet ad aliam potestatem, quia hoc
 est expresse contra canonicas sanctiones quibus asseritur manifeste quod
 potestas ecclesiastica nonnunquam habet iudicare de causis spectantibus ad
 iudicem secularem. Ergo per distinctionem istarum potestatum non potest
 probari quod in nullo casu *spectet* ad iudicem secularem de papa heretico
 iudicare.

530 Ad sextam rationem respondetur quod, sicut ad imperatores qui erant pagani
 spectabat non in quantum erant pagani sed in quantum erant homines Deum
 colere et idola relinquere, ita ad imperatores et reges qui erant pagani non in
 quantum erant pagani sed in quantum erant imperatores et reges spectabat
 Catholicos defensare. Propter quod ad imperatores et reges christianos, qui
 535 succedunt imperatoribus et regibus paganis non in paganismo sed in imperiali et
 regia potestate, spectat etiam papam hereticum, quem clerici nolunt vel non
 possunt corrigere, coercere.

Ad rationem septimam respondetur quod in eadem causa contingit uti
 diversis legibus et in causa consimili unus iudex tenetur uti aliquibus legibus
 540 quibus alius uti non tenetur. In eadem ergo causa seculari aliis legibus utitur
 iudex in Italia et aliis legibus utitur iudex in Francia. Et ideo licet papa vel
 iudices ecclesiastici non teneantur uti legibus imperialibus seu secularibus in
 causa heresis, tamen iudices seculares in huiusmodi causa, quando spectat ad
 eos, uti possunt et legibus divinis et ecclesiasticis et etiam secularibus que non
 545 sunt contrarie legi divine vel legibus ecclesiasticis ad quas omnes Catholici
 astringuntur.

Ad octavam rationem respondetur *per* ea que dicta sunt in responsione ad
 rationem quintam, quia una causa fidei in aliquo casu spectat ad iudicem
 secularem et alia causa fidei que est de aliquo quod nec est explicite
 550 condemnatum nec explicite approbatum nunquam pertinet ad diffinitionem
 iudicis secularis.

---

524 spectet] spectat Ly 526 causis] spectet ad iudicem de causibus *added* Bb
 527 Ergo...528 secularem] *omitted* An 528 spectet] spectat Bb Fi Ly | heretico] hereticus
 Bb 533 spectabat] pertinebat Ly 535 in:] *omitted* Bb
 536 regia] regali Ly 537 corrigere] et *added* We vel *added* Ly 539 et...540 legibus]
omitted An 540 ergo] enim We 541 iudex...utitur] *omitted* An | utitur] *omitted* Ly
 543 seculares] *omitted* An Fi 545 sunt] sint We | legibus] *omitted* Ly 547 respondetur]
 respondentur Ly | per] eadem Ly quod Bb An Fi | ea] *omitted* Ly | que] *omitted* Bb
 548 in...549 fidei] *omitted* Ly

